

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Global Resource for Anti-Corruption
Education and Youth Empowerment

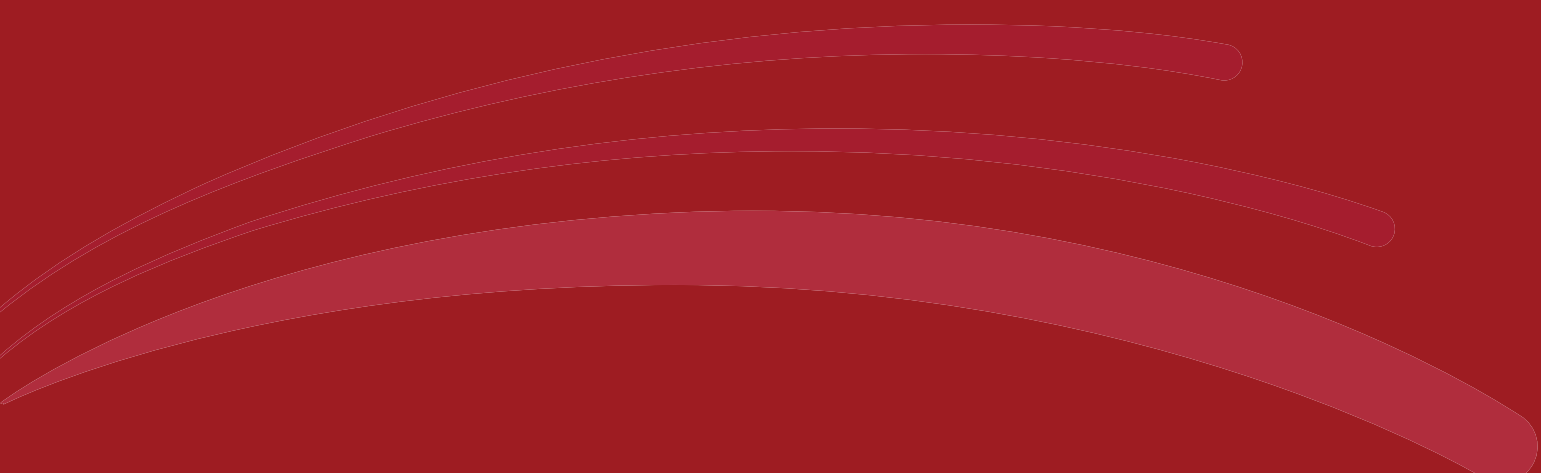

Навчальні інструменти для викладачів і фахівців

Серія модулів із протидії корупції

Модуль 7

Корупція і права людини

Навчальні інструменти для викладачів і фахівців

Серія модулів УНЗ ООН з протидії корупції

МОДУЛЬ 7

КОРУПЦІЯ І ПРАВА ЛЮДИНИ

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Загальні відомості

Серія навчальних модулів УНЗ ООН з протидії корупції містить 14 модулів, присвячених низці основних питань протидії корупції. Вони включають різні визначення корупції, огляд її руйнівних наслідків та заходів з протидії корупції, а також зв'язок між корупцією й такими різними сферами як належне урядування, порівняльна політологія, інформування про порушення, системи правосуддя, права людини, гендерна проблематика, освіта, громадянська участь, мир та безпека.

Модулі призначені для використання закладами як вищої, так і професійної освіти в усьому світі. Вони розроблені так, щоб допомогти у проведенні занять з протидії корупції викладачам та інструкторам, в тому числі й тим, які не мають спеціальної підготовки з питань протидії корупції, але бажали б включити ці елементи до своїх навчальних курсів. Викладачі можуть адаптувати модулі, перш ніж вводити їх до своїх занять і курсів. Модулі містять обговорення актуальних проблем, пропозиції щодо завдань і вправ, рекомендовану структуру занять, порядок оцінювання студентів, списки літератури (з фокусом на матеріалах у відкритому доступі), слайди PowerPoint, відеоматеріали та інші засоби навчання. Кожен модуль містить план тригодинного заняття, а також практичні рекомендації щодо його перетворення на повноцінний курс.

Модулі орієнтовані на універсальні цінності та проблеми та можуть легко адаптуватися до різних місцевих та культурних умов, у тому числі до різних програм отримання освітнього ступеня, оскільки мають міждисциплінарний характер. Ці модулі спрямовані на підвищення обізнаності слухачів та студентів з питань етики, посилення їхньої готовності діяти доброчесно та формування навичок, необхідних для застосування та поширення цих норм у повсякденному житті, професії та суспільстві. Ефективність модулів посилює те, що вони охоплюють як теоретичні, так і практичні аспекти й використовують такі інтерактивні методи викладання, як експериментальне навчання та групова робота. Ці методи утримують увагу слухачів і студентів і допомагають їм розвивати критичне мислення та навички розв'язання проблем і спілкування, адже всі ці навички є важливими для освіти у сфері етики.

Теми модулів були вибрані після консультацій з науковцями, які брали участь у нараді експертів, скликаній УНЗ ООН у Відні в березні 2017 року. Ці експерти наголосили на потребі в підвищенні рівня антикорупційної освіти в усьому світі і надали рекомендації щодо основних сфер, які мають розглядатися в модулях. На їхню думку, вкрай важливим є те, щоб ці модулі готували студентів і слухачів до ефективних дій на основі цінностей, забезпечували їх залученість, могли бути пристосовані до різних регіональних і дисциплінарних умов, а також давали змогу викладачам включати їх як антикорупційні компоненти до поточних курсів і дисциплін.

Для досягнення цих цілей експерти рекомендували зробити модулі такими, щоб вони мали низку певних характеристик і зрештою були в змозі:

- » Поєднати теорію з практикою
- » Підкреслити важливість доброчесності та етики в повсякденному житті
- » Заохочувати критичне мислення
- » Не лише наголошувати на важливості ухвалення етичних рішень, а й демонструвати те, як виконувати ці рішення
- » Застосовувати інноваційні інтерактивні навчальні методи
- » Дотримуватися балансу між загальною та прикладною етикою
- » Спиратися на передовий досвід фахівців-практиків
- » Поєднати питання доброчесності та етики з іншими глобальними проблемами та ЦСР
- » Дотримуватися міждисциплінарного й багаторівневого підходу
- » Робити акцент на глобальній етиці та універсальних цінностях, залишаючи простір для різноманітних регіональних і культурних аспектів
- » Використовувати чітку й зрозумілу неспеціалістам термінологію
- » Бути зручними для користувачів

Спираючись на ці рекомендації, УНЗ ООН понад рік працювало з понад 70 експертами-науковцями з понад 30 країн над підготовкою 14 навчальних модулів із протидії корупції. Кожний модуль розроблявся профільною групою вчених і фахівців УНЗ ООН, а потім проходив колегіальний огляд ширшою групою вчених, які представляли різні дисципліни та регіони, для врахування міждисциплінарних і глобальних аспектів. Модулі пройшли ретельну перевірку в штаб-квартирі УНЗ ООН, після чого були остаточно відредаговані та опубліковані на вебсайті Управління як матеріали відкритого доступу. Крім того, було досягнуто домовленість регулярно оновлювати зміст модулів для забезпечення їх відповідності сучасним дослідженням та поточним потребам освітян.

Цей інформаційний інструмент розроблений Сектором УНЗ ООН з корупції та економічної злочинності (СЕВ) в межах Ініціативи «Освіта для правосуддя», що є компонентом Глобальної програми з імплементації Дохійської декларації.м

Застереження

Зміст серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції не обов'язково відображає погляди чи політику Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН), держав-членів чи донорських організацій і не означає будь-якого схвалення. Використані позначення та представлення матеріалів у цих модулях не означають висловлення будь-яких поглядів УНЗ ООН щодо правового статусу чи стану розвитку будь-якої країни, території, міста або місцевості чи їхніх органів влади, а також стосовно делімітації їхніх меж чи кордонів. УНЗ ООН заохочує використання, відтворення та розповсюдження матеріалів цих модулів. Якщо не вказано інше, їхній зміст дозволяється копіювати, завантажувати й друкувати для навчальних, дослідницьких та викладацьких цілей або для використання в некомерційних продуктах чи послугах за умови належного визнання УНЗ ООН як джерела і власника авторських прав, а також за умови відсутності будь-яких припущень про схвалення з боку УНЗ ООН поглядів, продуктів чи послуг користувачів.

Матеріали, представлені в цьому документі, надаються на умовах «як є», без жодних прямих чи непрямих гарантій, які б включали, серед іншого, гарантії комерційної придатності, придатності для певної цілі або відсутності порушень. Зокрема УНЗ ООН не дає жодних гарантій чи запевнень щодо точності чи повноти будь-яких таких матеріалів. УНЗ ООН без попередження періодично додає, змінює, вдосконалює чи оновлює матеріали в модулі.

УНЗ ООН за жодних обставин не несе відповідальності за будь-які втрати, збитки, відповідальність або витрати, завдані або понесені, відповідно до тверджень, внаслідок користування цим модулем, які включають, серед іншого, будь-які пов'язані з цим хиби, помилки, упущення, переривання чи затримки. Користування цим модулем відбувається виключно на ризик користувача. За жодних обставин, які серед іншого включають недбалість, УНЗ ООН не несе відповідальності за будь-які прямі, непрямі, випадкові, особливі чи побічні збитки, навіть якщо УНЗ ООН було повідомлено про можливість таких збитків.

Користувач окремо визнає та погоджується з тим, що УНЗ ООН не несе відповідальності за будь-яку поведінку будь-якого користувача.

Посилання на інтернет-сайти, що містяться в цих модулях, надані для зручності читача і є точними на момент публікації. Організація Об'єднаних Націй не несе відповідальності за їхню подальшу точність після публікації або за зміст будь-якого зовнішнього вебсайту.

Збереження імунітетів

Ніщо в цьому документі не є і не має вважатися обмеженням або відмовою від спеціально захищених привілеїв та імунітетів Організації Об'єднаних Націй.

Організація Об'єднаних Націй зберігає за собою виключне право на власний розсуд у будь-який спосіб змінювати, обмежувати чи припиняти доступ до сайту або будь-яких матеріалів. У зв'язку з цим Організація Об'єднаних Націй не зобов'язана зважати на потреби будь-якого користувача.

Організація Об'єднаних Націй залишає за собою право на власний розсуд і без попередження відмовляти будь-якому користувачеві в доступі до цього сайту чи будь-якої його частини.

Жодна відмова Організації Об'єднаних Націй від будь-яких положень цих Умов не є зобов'язальною, якщо вона не викладена в письмовій формі й не підписана її належно уповноваженим представником.

Офіційного редагування цих модулів не проводилося.

Зміст

Вступ	07
Результати навчання	07
Ключові питання	08
Стислий опис системи прав людини	09
Огляд зв'язку між корупцією й правами людини	10
Вплив корупції на окремі права людини	14
Підходи до розгляду зв'язку між корупцією й правами людини	19
Правозахисний підхід	26
Висновок	29
Джерела	30
Вправи	34
Вправа № 1. Міркування на тему корупції та порушень прав людини	34
Вправа № 2. Пов'язані з корупцією порушення прав людини в різних сферах, країнах і регіонах	35
Вправа № 3. Приклади корупції в судових органах	35
Вправа № 4. Переговори з укладення міжнародної угоди стосовно незаконного збагачення	37
Рекомендована структура занять	38
Основна література	39
Основна література	39
Додаткова література	40
Оцінювання знань студентів	42
Додаткові навчально-методичні матеріали	43
Відеоматеріали	43
Тематичні дослідження, новинні повідомлення і блоги	43
Рекомендації з підготовки окремого курсу	45

Вступ

Корупція й права людини тісно пов'язані одне з одним. Корупція й права людини тісно пов'язані одне з одним. Корупція завдає шкоди всім сферам і аспектам людського добробуту і, зокрема, правам людини, якими володіють усі особи. Тому ефективний захист і забезпечення прав людини є неможливими без розв'язання таких системних проблем як корупція. У цьому модулі розглядається складна кореляція між корупцією й правами людини. У ньому наголошується на важливості встановлення безпосереднього зв'язку між сферами корупції та прав людини, що зазвичай розглядаються як окремі сфери. У цьому модулі досліджуються різні підходи до розуміння взаємозв'язку між корупцією та правами людини. У ньому розглядаються приклади порушень конкретних прав людини внаслідок корупції, а також дебати з приводу доцільності визнання корупції порушенням прав людини. Крім того, в ньому приділено увагу твердженню про те, що антикорупційні заходи можуть самі по собі бути джерелом проблем у сфері прав людини.

Результати навчання

- Пояснення впливу корупції на захист і реалізацію прав людини
- Визначення окремих прав людини, що можуть порушуватися внаслідок корупції та пояснення того, як це відбувається
- Концептуальний і практичний опис різних видів взаємозв'язку між правами людини і корупцією
- Розуміння і критичне обговорення правозахисного підходу до проблеми корупції
- Знання конкретних прикладів, що демонструють, якими шляхами захист прав людини і боротьба з корупцією посилюють одне одного.

Ключові питання

Корупція існує в усіх країнах незалежно від типу політичного режиму або економічної ситуації. Вона чинить значний негативний вплив на всі сфери людського добробуту і сприймається як одна з ключових проблем, що загрожують економічному розвитку, функціонуванню та легітимності державних інституцій і процесів, верховенству права та цінності самої держави. Корупція – складне явище, яке не має єдиного визначення. Огляд різних форм і визначень корупції та її шкідливих наслідків для всього світу міститься в Модулі 1 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції. У контексті цього модуля слід відзначити, що Конвенція ООН проти корупції¹ (UNCAC) не дає єдиного всеохопного визначення того, чим є «корупція». Натомість у ній визначаються і класифікуються як кримінальні злочини різні корупційні діяння, наприклад, підкуп та розкрадання майна (як з боку публічних посадових осіб, так і в приватному секторі); зловживання службовим становищем; зловживання впливом та незаконне збагачення (UNCAC, с. 15-22). Учасницями Конвенції ООН проти корупції є 189 держав світу (станом на листопад 2021 р.), а отже вона наближається до всесвітнього охоплення й можна вважати, що різні діяння, визначені Конвенцією як корупція, визнаються такими в міжнародному масштабі. У Модулях 4 та 5 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції міститься докладніша інформація про те, які прояви мають ці різні корупційні діяння, відповідно, у публічному та приватному секторах.

Так само складним є й поняття прав людини. У загальному плані права людини поділяються на три категорії, які ще зветься «поколіннями», щоб показати послідовність їх формулювання і визнання. Правами «першого покоління» є громадянські й політичні права, як-от право на справедливий суд і право на участь у політичних процесах. Права «другого покоління» – це економічні, соціальні й культурні права, як-от право на охорону здоров'я та право на освіту. Права «третього покоління» – це колективні або групові права, як-от право на самовизначення та право на розвиток. Концепція «поколінь» прав людини дає основу для розуміння наслідків корупції для окремих людей і суспільств. Однак, категоризація прав за поколіннями не означає, що певні права мають пріоритет над іншими. Навпаки, права людини вважаються неподільними і не розташовуються в порядку ієрархії. Докладніший розгляд цього питання міститься на вебсайті Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ)².

Численні науковці, практики та інституції наголошують на існуванні потужного взаємозв'язку між корупцією й правами людини. Деякі науковці простежили кореляцію між порушеннями прав людини та поширеністю корупції (Кьюклен і Кармона, 2009, с. 310; Нгуґі, 2010; Петерс, 2018). Думку про існування такої кореляції поділяє й керівник Мережі Глобального договору ООН в Африці Олайобі Макінва, кажучи: «Права людини зникають там, де існує корупція» (Transparency International, 2019). Виступаючи у 2018 році перед Радою Безпеки ООН, Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш наголосив на тому, що корупція «позбавляє людей їхніх прав, відлякує іноземні інвестиції та руйнує довкілля. Корупція породжує розчарування в уряді та урядуванні, вона часто є першопричиною політичної деградації та соціального розбрату».³ Як наслідок, установи у сфері прав людини приділяють дедалі більше уваги негативній кореляції між корупцією й реалізацією прав людини попри те, що встановлення причинно-наслідкового зв'язку між корупцією й порушеннями прав людини вимагає аналізу на основі фактів у кожному конкретному випадку.

¹ Конвенція міститься у розділі «Корупція» на вебсайті Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (www.unodc.org).

² Доступ за посиланням: www.ohchr.org/en/issues/pages/whatarehumanrights.aspx.

³ Організація Об'єднаних Націй. «Виступ Його Високоповажності пана Антоніу Гутерреша, Генерального секретаря ООН, на засіданні Ради Безпеки на тему «Корупція і конфлікти» (8346-те засідання)» (United Nations, "Remarks by H.E. Mr. António Guterres, United Nations Secretary-General, at the Security Council meeting on "Corruption and Conflict" (8346th meeting)", 10 вересня 2018 р.

У цьому модулі розглядається низка сучасних підходів до тлумачення і пояснення взаємозв'язку між корупцією та правами людини. Він починається із стислого інформування про систему прав людини, що допоможе дослідити взаємозв'язок між корупцією та правами людини. Далі в ньому в загальному плані розкривається тема зв'язку між корупцією та правами людини з наголосом на шкідливих наслідках корупції для захисту і реалізації цих прав. Після цього в модулі докладно розглядаються кілька прикладів конкретних прав людини, що порушуються внаслідок корупції. Далі в ньому розглядаються різні підходи до оцінювання взаємовідношення між корупцією та правами людини. Насамкінець у цьому модулі приділено увагу важливості правозахисного підходу до проблеми корупції. У цьому контексті порушується питання про доцільність визнання корупції самої по собі порушенням прав людини, а також висвітлюються деякі переваги інтеграції правозахисного підходу до діяльності з протидії корупції.

> Стислий опис системи прав людини

Перші два покоління прав перераховані й визначені у двох міжнародних договорах: Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (МПГПП) та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП). Обидва Пакти були прийняті ООН у 1966 р. та набули чинності в 1976 р. Ґрунтуючись на Загальній декларації прав людини 1948 р., вони перетворили чимало її декларативних стандартів на імперативні зобов'язання. Для розв'язання конкретних питань держави уклали низку інших базових угод у сфері прав людини, як-от Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛВФДЖ) 1979 р. та Конвенція ООН про права дитини (КПД) 1989 р.⁴

На підставі кожного з цих договорів були засновані органи, відомі як договірні органи з прав людини, відповідальні за моніторинг імплементації положень договорів державами-учасницями. Наприклад, Комітет ООН з прав людини веде моніторинг виконання МПГПП, а Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав (КЕСКП) – виконання МПЕСКП. Окрім цих договірних органів з прав людини, в системі Організації Об'єднаних Націй існують інші органи, які мають мандат у сфері прав людини, як-от Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ) та Рада з прав людини (колишня Комісія з прав людини). Опис органів ООН з прав людини міститься на вебсайті УВКПЛ⁵.

На додаток до універсальних договорів з прав людини, регіональні організації в Африці, Європі й на Американському континенті ухвалили регіональні договори на тему прав людини. Моніторинг і забезпечення виконання цих договорів покладено на системи регіональних комісій і судів з прав людини. У договорах з прав людини в Європі та на Американському континенті основна увага приділяється правам окремих осіб, натомість Африканська хартія прав людини та народів (АХПЛН⁶) виходить за межі перших двох поколінь прав і визначає та захищає колективні права третього покоління, як-от права на самовизначення, розвиток, природні ресурси й здорове довкілля. Стислий огляд регіональних систем прав людини міститься в Орієнтовному керівництві з регіональних систем прав людини Групи з основоположних прав (Universal Rights Group's A Rough Guide to the Regional Human Rights Systems)⁷.

⁴ Тексти вищенаведених договорів доступні за посиланням: www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx.

⁵ Доступ за посиланням: www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx.

⁶ Доступ за посиланням: www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49.

⁷ Доступ за посиланням: www.universal-rights.org/human-rights-rough-guides/a-rough-guide-to-the-regional-human-rights-systems/.

➤ Огляд зв'язку між корупцією й правами людини

Виникнення галузі прав людини припадає на період часу після Другої світової війни, в той час як антикорупційна галузь розвинулася після завершення Холодної війни. У 1990-х роках міжнародне співтовариство визнало необхідність боротьби з корупцією та її обмеження, бо це явище вважалося глобальною перешкодою на шляху економічного розвитку. Крім того, стало зрозумілим, що корупція підриває всебічну імплементацію та реалізацію всіх трьох поколінь прав людини (див., наприклад, Баркхаус, Гойланд і Лаймон, 2018; Гемслі, 2015; Вулф, 2018). Наприклад, як це буде докладніше розглянуто нижче, такі корупційні злочини, як підкуп та розкрадання, здатні обмежити доступ до охорони здоров'я, освіти, чистої води та участі в політичних процесах (Бурсма, 2012; Фігейреду, 2017; Ротштейн і Варрайч, 2017).

Сьогодні мало хто заперечує той факт, що корупція згубно впливає на захист і реалізацію прав людини та на рівний доступ усіх громадян до благ і послуг, пов'язаних із цими правами⁸. Корупція не лише має наслідком порушення якихось окремих прав людини, вона являє собою структурну перешкоду на шляху імплементації і реалізації всіх прав людини загалом (УВКПЛ, 2015; Ваутерс, Рінгарт і Клотс, 2013, с. 35). У деяких випадках корупція призводить до занепаду владних інституцій, що ускладнює розвиток держав та належну імплементацію ними нормативної бази прав людини. Корупція також вкрай ускладнює для держав захист важливих прав, які, можливо, ще не гарантуються міжнародним правом, але гарантуються багатьма національними конституціями й законами, як-от право на чисте довкілля. Отже, якщо якийсь завод регулярно забруднює повітря в певному регіоні, але влада при цьому не вживає жодних заходів, бо отримала хабаря за бездіяльність, у цьому разі в результаті корупції порушуються екологічні права (та, можливо, право на здоров'я). Крім того, корупція може мати згубні наслідки для миру й безпеки (див. Модуль 11 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції), що створює умови для зростання небезпеки порушень прав людини.

Корупція перешкоджає реалізації прав усіх людей у суспільстві, проте першими від корупції, причому непропорційно великою мірою, можуть постраждати члени вразливих категорій, а також груп, що піддаються маргіналізації та дискримінації. До категорій осіб, які можуть мати колективний досвід переживання негативних наслідків корупції, входять жінки, діти, особи похилого віку, корінні народи, незареєстровані мігранти та інші негромадяни, особи з інвалідністю, особи, що перебувають під вартою, сексуальні меншини та люди, що живуть в умовах бідності. Ці категорії людей зазвичай є більш залежними від суспільних благ і послуг, як-от освіта та охорона здоров'я, та мають обмежені можливості для звернення по альтернативні приватні послуги (УВКПЛ, 2015). Як правило, вони мають менше можливостей для участі в розробленні й реалізації публічної політики й програм, в них немає ресурсів, потрібних для того, щоб захищатися від таких порушень і вимагати дотримання своїх прав та відшкодування шкоди. Корупція може загострювати вже наявні труднощі, з якими стикаються представники таких категорій, в контексті доступу до суспільних благ і послуг, а також до правосуддя. Іншими словами, корупція може дедалі посилювати ефект від вже наявних порушень прав людини, які відчувають на собі представники цих груп.⁹

Ще однією категорією осіб, що наражається на підвищений ризик пов'язаних з корупцією порушень прав людини, є люди, які беруть участь у розслідуванні корупції, інформуванні про неї та її кримінальному переслідуванні (УНЗ ООН, 2019). Кожна держава зобов'язана захищати права осіб, що належать до цих груп, на своїй території та під своєю юрисдикцією, а також уберігати їх від порушень прав людини, пов'язаних з корупцією (УНЗ ООН, 2015, с. 8).

⁸ Подальший розгляд цього питання див. за посиланням: www.ohchr.org/EN/Issues/Development/GoodGovernance/Pages/Corruption.aspx.

⁹ Відповідний розгляд Світовим банком наслідків корупції для вразливих і бідних спільнот див. за посиланням: www.worldbank.org/en/topic/governance/brief/anti-corruption.

Заяви Організації Об'єднаних Націй про зв'язок між корупцією та правами людини

Очевидно, що корупцію, внаслідок її згубного впливу на суспільство і права людини, не можна розглядати як «нешкідливий» економічний злочин чи як оборудку, що зачіпає лише її безпосередніх учасників (Баркхаус, Гойланд і Лаймон, 2018). Цю ідею відображено в різних документах і договорах ООН, включно з Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC), що є єдиним юридично обов'язковим універсальним антикорупційним договором. У вступному слові до Конвенції колишній Генеральний секретар ООН Кофі Аннан наголосив на негативних наслідках корупції для суспільства і прав людини:

Корупція – це підступна пошесть, що має широке коло руйнівних наслідків для суспільств. Вона підриває демократію і верховенство права, призводить до порушень прав людини, спотворює ринки, погіршує якість життя і створює умови для процвітання організованої злочинності, тероризму й інших загроз безпеці людства.

На негативних наслідках корупції для прав людини наголошували й різні органи Організації Об'єднаних Націй. Наприклад, Рада ООН з прав людини (2015, 2016, 2019) опублікувала низку доповідей щодо «негативних наслідків корупції для реалізації прав людини», де містився заклик до держав визнати проблему й розв'язати її. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (2015, преамбула) охарактеризувала наслідки корупції для прав людини як «тяжкі й нищівні». Аналогічну заяву зробив Спеціальний доповідач з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження або покарання (A/ HRC/40/59, пункт 7). Для аналізу деяких із цих заяв див. Петерс, 2018, с. 1252-1253. Одним з документів Організації Об'єднаних Націй, де наводяться цікаві приклади взаємозв'язку між корупцією й правами людини, є Загальний коментар № 24¹⁰ Комітету з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП), органу, що контролює імплементацію МПЕСКП, оприлюднений у 2017 році. Ключовою темою цього Загального коментаря є зобов'язання держав щодо прав людини в контексті ділової активності, проте він містить і більш загальні положення про вплив корупції на права людини. Наприклад, у пункті 20 Загального коментаря КЕСКП № 24 відзначено таке:

Корупція становить одну з найбільших перешкод на шляху ефективного заохочення та захисту прав людини, особливо в тому, що стосується підприємницької діяльності. Вона також підриває здатність держав мобілізувати ресурси для надання послуг, необхідних для реалізації економічних, соціальних і культурних прав. Корупція призводить до дискримінації в плані доступу до державних послуг на користь осіб, здатних впливати на владні структури, зокрема за допомогою хабарів або політичного тиску. У зв'язку з цим потрібно забезпечити захист осіб, які повідомляють про порушення, а також створити спеціальні антикорупційні механізми, незалежність яких має бути гарантована, а самі механізми повинні мати достатні ресурси.

¹⁰ Доступ за посиланням: www.refworld.org/docid/5beaecba4.html.

Роль приватного сектору в контексті взаємозв'язку між корупцією і правами людини.

У вищезгаданому Загальному коментарі КЕСКП № 24¹¹ (2017) зазначається, що приватний сектор і, зокрема, підприємства, є ключовими суб'єктами корупційних злочинів, що негативно впливають на права людини. Відповідно до визначення Конвенції ООН проти корупції (статті 15-22), корупційні діяння обов'язково передбачають участь приватного сектору, адже вони означають домовленості між приватним і публічним секторами (а в деяких випадках – лише операції, що здійснюються виключно в межах приватного сектору). У пункті 18 Загального коментаря зазначається, що обов'язок держав щодо захисту громадян від ділової активності може мати негативний вплив на права людини:

Порушенням державами їхнього обов'язку щодо захисту закріплених у Пакті прав може, наприклад, вважатися їхня нездатність попередити або припинити таку поведінку підприємств, яка призводить до порушення зазначених прав, або таку, що має передбачувані наслідки, які призведуть до порушення таких прав. Наприклад, внаслідок зниження критеріїв апробації нових лікарських засобів, невключення до державних контрактів вимоги щодо створення розумних зручностей для осіб з інвалідністю, внаслідок видачі ними дозволів на розвідку запасів та експлуатацію природних ресурсів без належного врахування потенційних негативних наслідків такої діяльності для реалізації закріплених у Пакті прав особами і громадами, виключення певних проєктів або географічних зон із сфери дії законів, які захищають закріплені в Пакті права, або відсутності регулювання ринку нерухомості та регламентації діяльності фінансових суб'єктів, що здійснюють операції на цьому ринку, для забезпечення доступного за вартістю й належного житла для всіх. Скоєння таких порушень полегшується там, де відсутні достатні гарантії боротьби з корупцією публічних посадових осіб або приватних суб'єктів, або там, де корумповані судді залишають порушення прав людини непокараними.

Коли на початку і в середині 1970-х років питання корупції почало розглядатися Організацією Об'єднаних Націй, тоді країни, що розвивалися, виступили за дуже розширену концепцію корупції, яка б охоплювала неналежний вплив корпорацій на державні інституції (Нгугі, 2010, с. 246-247; Гатхій, 2009). Зокрема, багато країн, що розвивалися, підтримали ідею ухвалення Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій, який був предметом переговорів в Організації Об'єднаних Націй у 1970-х роках. Пропозиція щодо Кодексу виникла в контексті обговорення питання про новий міжнародний економічний порядок, вона була обумовлена потужною зацікавленістю країн, що розвивалися, у пом'якшенні згубних наслідків міжнародної підприємницької діяльності (Гатхій, 2009). Проте, внаслідок низки політичних і економічних подій, переговори щодо Кодексу поведінки зазнали поразки, а Організація Об'єднаних Націй відійшла від ідеї централізованого ухвалення кодексу для міжнародних ділових кіл і перейшла до підходу, що більшою мірою ґрунтувався на співробітництві, за яким підприємства заохочувалися до взаємодії з ООН і одне з одним та до сприяння спільному благу. Згодом ці зусилля мали наслідком заснування Глобального договору ООН – добровільної спільної ініціативи ділових кіл та Організації Об'єднаних Націй¹² щодо заохочення відповідальної ділової практики з дотриманням низки принципів у сферах прав людини та протидії корупції (Принципи 1, 2, 10). Ділові кола, що беруть участь у Глобальному договорі, зобов'язуються «підтримувати та поважати захист проголошених на міжнародному рівні прав людини» та забезпечувати «свою непричетність до порушень прав людини» (Принципи 1 і 2). Крім того, ділові кола зобов'язуються працювати «проти корупції в усіх її формах, включно з хабарництвом і вимаганням» (Принцип 10).

¹¹ Там само.

¹² Доступ за посиланням: www.unglobalcompact.org/.

Крім того, в межах Глобального договору ООН було засновано Програму дій задля миру, справедливості і сильних інституцій¹³ в цілях розвитку і заохочення глобальних ділових стандартів розуміння участі ділових кіл у досягненні Цілі сталого розвитку 16 та інформування про неї.

Ще однією міжнародною спробою забезпечити дотримання корпораціями стандартів прав людини є Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй з бізнесу та прав людини 2011 року¹⁴, де викладені обов'язки транснаціональних корпорацій у галузі прав людини. Хоча цей документ належить до сфери «м'якого права» і не створює імперативних зобов'язань для держав чи корпорацій, він, утім, є демонстрацією руху на міжнародному рівні в напрямку розроблення норм, спрямованих на приведення підприємницької діяльності у відповідність до міжнародних стандартів у галузі прав людини. Ці принципи присвячені ролі приватного сектору у відстоюванні прав людини і водночас у них встановлюються зобов'язання держав із захисту окремих осіб від шкідливої підприємницької діяльності та забезпечення ефективних засобів правового захисту в разі порушень прав людини, пов'язаних з діловою активністю. До кожного принципу додано короткий коментар. У деяких коментарях простежується чітке посилення на корупцію та її зв'язок з правами людини (насамперед з правом на справедливий судовий розгляд). Наприклад, у коментарі до Принципу 25, що стосується «доступу до засобів правового захисту», йдеться про те, що «процедури забезпечення засобів правового захисту мають бути неупередженими, захищеними від корупції та вільними від спроб впливати на результат політичними чи іншими шляхами». У коментарі до Принципу 26, який стосується «державних судових механізмів» підкреслюється, що «держави повинні забезпечити... неперешкоджання здійсненню правосуддя внаслідок корупції в судовому процесі, незалежність судів від економічного чи політичного тиску з боку інших державних суб'єктів та суб'єктів підприємницької діяльності». Отже, у Принципах 25 і 26 визнається нерозривний зв'язок між корупцією та правом на справедливий судовий розгляд. Забезпечення права на справедливий судовий розгляд вимагає запобігання корупції.

Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року

Ще одним документом, що має значення для вивчення зв'язку між корупцією та правами людини, є Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року та 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР)¹⁵, що містяться в ньому. Порядок денний сам по собі не ґрунтується безпосередньо на правах людини, а от його Цілі якраз пов'язані з правами людини. ЦСР присвячені розвитку в соціальній, економічній, політичній, культурній та екологічній сферах за допомогою належного урядування, верховенства права, доступу до правосуддя, особистої безпеки та боротьби з нерівністю. Реалізація прав людини, зокрема права на здоров'я, достатній життєвий рівень, освіту, недискримінацію, гендерну рівність та розвиток є прямими цілями ЦСР, які випливають із Загальної декларації прав людини та міжнародних договорів у сфері прав людини. Договірні органи з прав людини у своєму офіційному внеску¹⁶ до Порядку денного до 2030 року «визначили неефективне використання ресурсів та корупцію перешкодами на шляху розподілу ресурсів для заохочення прав людини». І справді, ідея про те, що корупція перешкоджає сталому розвитку, чітко зафіксована у Цілі 16 ЦСР, де всім державам пропонується до 2030 року «істотно скоротити масштаби корупції та хабарництва в усіх формах» та «посилити заходи з конфіскації та повернення» державних активів, вкрадених унаслідок корупції. На вебсайті Цілі 16¹⁷ розповідається про катастрофічні наслідки корупції в плані розвитку та умов життя людини:

¹³ For more information see www.unglobalcompact.org/library/5640.

¹⁴ Доступ за посиланням: www.ohchr.org/documents/publications/GuidingprinciplesBusinessshr_eN.pdf.

¹⁵ Доступ за посиланням: www.un.org/sustainabledevelopment/development-agenda/.

¹⁶ Доступ за посиланням: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=201&menu=3170>.

¹⁷ Доступ за посиланням: www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/.

Країни, що розвиваються, втрачають внаслідок корупції, хабарництва, крадіжок та ухилення від сплати податків приблизно 1,26 трлн дол. США на рік; цими коштами можна було б скористатися, щоб усі люди, чий дохід є меншим за 1,25 дол. США на день, жили б вище цього рівня протягом принаймні шести років.

> Вплив корупції на окремі права людини

На вебсайті ЦСР 16 зазначається, що внаслідок злочинів, пов'язаних із корупцією, країни, що розвиваються, щороку втрачають близько 1,26 трлн дол. США. Унаслідок такого марнотратства й витоку публічних фінансів уряди мають менше ресурсів для виконання зобов'язань у сфері прав людини, надання послуг та підвищення рівня життя громадян. Далі в матеріалі розглядаються деякі шляхи, якими корупція сприяє порушенню конкретних прав людини. Виклад матеріалу присвячено здебільшого порушенням індивідуальних прав (першого і другого поколінь), визначених у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (МПГПП) та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП)¹⁸, але в той же час у деяких випадках подібні порушення перешкоджають і реалізації колективних прав (прав третього покоління). Наприклад, якщо корупція призводить до порушення економічних і соціальних прав, як-от право на достатній життєвий рівень (КЕСКП, ст. 11), це також може перешкодити реалізації колективного права на розвиток. Інший приклад: якщо корупція призводить до забруднення (див. огляд у цьому модулі права на здоров'я), то це є порушенням колективного права на чисте довкілля. Нижче надаються кілька прикладів взаємозв'язку між корупцією та порушенням конкретних прав людини. Перші приклади стосуються громадянських і політичних прав, а наступні – економічних, соціальних і культурних прав.

Часто вважається, що наслідки корупції найбільше зачіпають економічні, соціальні й культурні права, але насправді це не завжди так. Існує типова думка про те, що економічні, соціальні й культурні права потребують більшого інвестування публічних ресурсів у порівнянні з громадянськими та політичними правами, відносно яких вважається зазвичай, що державі буде достатньо утримуватися від втручання в реалізацію індивідуальних свобод. Однак насправді, виділення істотних фінансових ресурсів може потребуватися для реалізації прав людини, що належать до всіх категорій. Визнаючи той факт, що держави, що мають обмежені ресурси, можуть потребувати більше часу для реалізації економічних, соціальних і культурних прав, МПЕСКП допускає «поступову реалізацію» цієї групи прав. Зазначене означає, що, попри вимогу до держав щодо вжиття негайних заходів для реалізації цих прав, вони вправі робити це настільки, наскільки це дозволяють наявні ресурси. Відповідний інформаційний бюлетень УВКПЛ¹⁹:

Нестача ресурсів не може виправдовувати бездіяльність чи безкінечне відкладання заходів з реалізації цих прав. Держави повинні доводити, що вони вживають усіх можливих заходів для покращення реалізації економічних, соціальних і культурних прав навіть тоді, коли ресурсів не вистачає. Наприклад, незалежно від наявних у них ресурсів, держави повинні в пріоритетному порядку докладати зусиль для забезпечення доступу кожного до можливостей з реалізації прав щонайменше на мінімальному рівні, а також для реалізації цільових програм захисту бідних, маргіналізованих і таких, що перебувають у несприятливому становищі, осіб.

¹⁸ Див. примітку 4.

¹⁹ Доступ за посиланням: www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet33en.pdf.

Водночас реалізація громадянських і політичних прав може так само вимагати значних ресурсів. Наприклад, чималі кошти потрібні для утримання суду, органів охорони правопорядку і пенітенціарної системи, для забезпечення вільних і чесних виборів. Отже, зловживання державними коштами або їх нераціональний розподіл можуть завдати серйозної шкоди реалізації громадянських і політичних прав. Крім того, як це буде показано нижче, корупція здатна й іншими способами спричиняти негативні наслідки для громадянських і політичних прав.

Право на рівність і недискримінацію (громадянські й політичні права)

Право на рівність закріплено в усіх ключових договорах у сфері прав людини (див., наприклад, ч. 1 ст. 2 МПГПП). Кожна людина має право на рівне ставлення з боку держави без будь-якої дискримінації. Комітет з прав людини, що наглядає за виконанням Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, визначає термін «дискримінація» в такий спосіб:

Будь-яке вирізнення, виключення, обмеження або перевага, що ґрунтуються на яких-небудь ознаках, як-от раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий статус або статус, зумовлений народженням, що має своєю ціллю або наслідком анулювання або погіршення визнання й реалізації всіх прав і свобод чи користування ними всіма особами на рівній основі (Комітет з прав людини, Загальний коментар № 18, п. 7²⁰).

Згідно з цим визначенням, корупційні діяння мають за певних ситуацій дискримінаційний характер, оскільки вони і) за своєю суттю призводять до розділення, виключення, обмеження або переваги та ii) мають ціллю або наслідком анулювання або погіршення визнання й реалізації прав людини чи користування ними на засадах рівності (ICHRP, 2009, с. 32).

Наприклад, якщо в когось вимагають хабаря за публічну послугу, це – порушення права на рівне ставлення. За цієї ситуації особи, до яких не зверталися по хабар, отримують краще ставлення, а право на рівність особи, в якій вимагали хабаря, виявляється порушеним. Шкода, якої завдає це порушення, є особливо серйозною, якщо особа, що стала об'єктом такого ставлення, походить з вразливої чи маргіналізованої групи, як-от соціальні меншини, корінні групи, нелегальні мігранти, сексуальні меншини тощо. Ці особи неспівмірно тяжко страждають від такого виду порушень прав людини, оскільки їхнє суспільне становище робить їх легкою мішенню для корупції й часто вони не можуть дозволити собі платити хабарі (Бурсма, 2012; Фігейреду, 2017; ICHRP, 2009).

Дискримінаційні наслідки корупційної практики, як правило, порушують також інші права людини, наприклад, право на освіту, здоров'я та належне житло. Так само порушується право на рівність і недискримінацію, коли стаються негрошові акти зловживання владою, наприклад, якщо «валютою», якою оплачується корупційне діяння, є секс чи людське тіло. Такі випадки «сексуальної корупції» (які інколи асоціюються з секс-шантажем) докладно розглядаються в Модулі 8 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції. У тому ж Модулі 8 розглядається ще одна важлива тема: зв'язок між корупцією та дискримінацією за гендерною ознакою, різні способи, якими гендерні аспекти можуть мати вплив на виникнення корупції, а також гендерно обумовлений вплив корупції з різними наслідками для чоловіків і жінок. Крім того, у Модулі 8 розглядається роль, яку гендерний підхід і різноманіття у більш загальному плані можуть відігравати у зменшенні рівня корупції.

²⁰ Доступ за посиланням: www.refworld.org/docid/453883fa8.html.

Право на справедливий суд та ефективний засіб правового захисту (громадянські й політичні права)

Право на справедливий суд – основоположне право людини, необхідне для забезпечення верховенства права (МПГПП, ст. 14-15). Його елементом є принцип рівності, що лежить в основі здійснення правосуддя. Право на справедливий судовий розгляд включає широке коло процесуальних прав, включно з правом на незалежний і неупереджений суд, рівністю сторін, доступом до суду та презумпцією невинуватості. Право на справедливий суд тісно пов'язано із правом на ефективний засіб правового захисту, адже жоден засіб правового захисту не буде ефективним, якщо немає рівності перед законом та справедливих судових процедур (МПГПП, ст. 3).

Корупція в судовій сфері знищує право на справедливий суд, бо вона руйнує незалежність, неупередженість та добросовісність судової системи. Якщо судді, прокурори й адвокати не є незалежними, це безпосередньо шкодить праву на справедливий суд. Зазначене обмежує ефективне й результативне здійснення правосуддя, як і довіру до всієї системи судочинства (див. відповідне розкриття теми разом з посиланнями в Модулі 14 Серії модулів УНЗ ООН з запобігання злочинності та кримінального правосуддя). Коли корупція представляє собою втручання у призначення суддів та в судове провадження, тоді вона є порушенням, зокрема, неупередженості суддів та права обвинувачених на справедливий судовий розгляд (ICHRP, 2009, с. 37-38). Якщо публічні посадові особи вимагають хабарів для доступу до судової системи чи для прискорення судочинства, тоді громадяни так само виявляються позбавленими рівного доступу до правосуддя (Бурсма, 2012, с. 208).

Наслідки корупції в судочинстві можуть виходити за межі окремих справ і призводити до руйнування інших прав, посилення безкарності корумпованих суб'єктів та зменшення довіри до системи правосуддя (а це, зі свого боку, може призводити до зростання корупції, див. Фігейреду, 2017). Одна з ключових функцій системи правосуддя – дотримання та захист прав усіх людей у суспільстві. Якщо права людини порушуються, система правосуддя може відіграти вирішальну роль у встановленні порушень та захисті цих прав. Але це все є реальним лише за умови належного функціонування прозорості, підзвітності та вільної від корупції системи правосуддя. У суспільствах з високим рівнем корупції система правосуддя, що захищає право на справедливий суд, може мати вирішальне значення для гарантування цілої низки прав людини, на яких негативно позначається корупція в суспільстві.²¹

Право на політичну участь (громадянські й політичні права)

Політичну участь називають «візитівкою демократії» (УВКПЛ, 2015, п. 4). Право на політичну участь включає право на участь у веденні публічних справ, реалізацію політичної влади та формулювання політики на всіх рівнях у державі; право голосувати на виборах і бути обраним; право на рівний доступ до посад на публічній службі (див., наприклад, МПГПП, ст. 25). Держави зобов'язані вживати позитивних заходів для забезпечення повної, ефективної та рівної для всіх реалізації цих прав. Держави повинні також захищати пов'язану з ними свободу вираження поглядів, інформації, зібрань та об'єднань. Корупційна практика здатна чинити згубний вплив на всі аспекти політичної участі. Наприклад, підкуп виборців – це порушення права голосу, бо він обмежує свободу вибору для громадян та впливає на виборчий процес, руйнуючи його легітимність (Пірсон, 2013, с. 55). Ще один приклад, пов'язаний із правом бути обраним, – це ситуація, за якої члени виборчих комісії відмовляють кандидатам у реєстрації, оскільки отримали за це хабар, або зловживають впливом, працюючи задля обрання іншої особи, від якої сподіваються отримати неналежну перевагу.

²¹ Матеріали з питань корупції та добросовісності суддів доступні на вебсайті Глобальної мережі суддівської добросовісності УНЗ ООН (www.unodc.org/ji/en/resdb/).

Третій приклад стосується права на рівний доступ до заняття посад на публічній службі. Це право може бути порушено у випадках, коли призначення на посади на публічній службі робляться в корупційний спосіб, наприклад, коли людина, відповідальна за працевлаштування, отримує хабаря, або внаслідок непотизму (Бачо-Террачіно, 2008, с. 18). Право на рівний доступ до посад на публічній службі передбачає, що працевлаштування на посади має відбуватися з дотриманням рівності та загальних принципів щодо врахування заслуг.

Право на достатній життєвий рівень, харчування, житло та охорону здоров'я (економічні, соціальні й культурні права)

Стаття 11 МПЕСКП²² передбачає право на достатній життєвий рівень, що включає право на «достатнє харчування, одяг і житло, і на постійне поліпшення умов життя». Стаття 12 передбачає право на «найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я». Крім того, стаття 27 КПД²³ включає право на харчування, житло й охорону здоров'я.

Є безліч свідчень впливу корупції на право на харчування. У доповіді Спеціального доповідача з права на харчування за 2001 рік²⁴ визначені сім основних перешкод, які обмежують реалізацію права на харчування або перешкоджають їй, і в цьому переліку є проблема корупції. У Римській декларації про всесвітню продовольчу безпеку²⁵ так само визнається, що корупція є потужним чинником продовольчої небезпеки. Корупція може порушувати право на харчування, якщо вона відвертає гроші від соціальних видатків (ICHRP, 2009). Наприклад, розкрадання коштів, призначених для продовольчої допомоги, є порушенням зобов'язання держави щодо забезпечення продуктами харчування тих, хто не має доступу до них власним коштом. Загроза праву на продовольчу безпеку виникає й тоді, коли внаслідок корупційної практики на ринок потрапляють харчові продукти неналежної якості, наприклад, якщо публічні посадові особи ігнорують вимоги про отримання ліцензій на виробництво харчових продуктів або здійснення інспекційних процедур та отримують за це хабарі (ICHRP, 2009, с. 44).

Корупція може бути й порушенням деяких аспектів права на охорону здоров'я (див. Доповідь Генеральній Асамблеї за 2012 р.²⁶), як-от «управління фінансовими ресурсами», «розподіл медикаментів» та «відносини медичних працівників із пацієнтами» (ICHRP, 2009, с. 53). Так само як і у випадку з економічними, соціальними та культурними правами, розкрадання коштів, призначених для охорони здоров'я, є порушенням права на здоров'я всього суспільства (Бурсма, 2012, с. 264). Корупція у сфері державних контрактів може порушувати право на здоров'я, якщо вона загрожує якості будівництва медичних закладів або постачанню товарів медичного призначення (ICHRP, 2009, с. 53). Право на охорону здоров'я та її доступність порушується, якщо доводиться платити хабарі для доступу до таких послуг з охорони здоров'я, як медикаменти, лікування та анестезія. Практика корупції може призводити до масштабних порушень права на здоров'я, наприклад, якщо фармацевтична промисловість продає небезпечні ліки. Корупція впливає на право на здоров'я й тоді, коли публічні посадові особи дозволяють компаніям забруднювати довкілля (Бурсма, 2012, с. 261-262). Порушення права на здоров'я є пов'язаним з порушенням екологічних прав, оскільки порушення екологічних прав, що мають наслідком нездорове й шкідливе середовище, можуть стати на заваді реалізації права на здоров'я.

²² Див. примітку 4.

²³ Там само.

²⁴ Доступ за посиланням: <https://undocs.org/E/CN.4/2001/53>.

²⁵ Доступ за посиланням: www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm.

²⁶ Доступ за посиланням: www.ohchr.org/EN/Issues/Health/Pages/AnnualReports.aspx.

Корупція може впливати на право на житло, коли, наприклад, публічні посадові особи вимагають хабарів як умову для підтримки державної програми будівництва житла. Якщо говорити в цілому, то право на житло та інші пов'язані з рівнем життя права не можуть бути реалізовані там, де корупція є причиною бідності. Тому викликана корупцією бідність завдає особливої шкоди реалізації прав людини²⁷.

Право на освіту (економічні, соціальні й культурні права)

Право на освіту є важливим «правом людини саме по собі та невід'ємним засобом реалізації інших прав людини». Освіта має вирішальне значення для самореалізації людини та розвитку суспільства в цілому (Команс, 2010, с. 281), оскільки вона є засобом розширення прав і можливостей для незахищених осіб, підвищення соціальних і економічних стандартів. Право на освіту міститься в кількох договорах щодо прав людини та включає право на здобуття освіти (суспільний вимір) та право на вибір закладів освіти, які відповідають особистим переконанням людини (вимір свободи) (МПЕСКП, ст. 13). Люди повинні мати доступ до освіти, що є вільною від дискримінації, безкоштовною та обов'язковою (в останньому випадку йдеться про початкову освіту) (Команс, 2010, с. 284-288). Крім того, освіта має ґрунтуватися на цілісному підході, який заохочує цінності прав людини та збереження багатокультурного різноманіття (див., наприклад, Доповідь Спеціального доповідача з права на освіту за 2014р.²⁸). У Загальному коментарі КЕСКП № 13²⁹ йдеться про те, що держави зобов'язані надавати освіту, яка є (i) доступною, з навчальними закладами, що функціонують, присутніми в достатній кількості; (ii) фізично та економічно доступною для всіх; (iii) такою, що має належну якість і прийнятною з культурного погляду; (iv) здатною до адаптації до культурного й соціального контексту.

Корупційні практики можуть, зокрема, закрити доступ до освіти та погіршити якість освітніх послуг, обмежити соціально-економічний розвиток суспільства в цілому та насамперед вразливих і маргіналізованих груп населення (ICHRP, 2009, с. 57). Наприклад, корупція може поставити під загрозу право на рівний і вільний доступ до початкової та середньої освіти, якщо треба платити хабарі за вступ до закладу або для отримання книг, які повинні бути безкоштовними (Бурсма, 2012). Крім того, в деяких країнах поширена «сексуальна корупція» у сфері освіти, коли, наприклад, викладач вимагає сексуальних послуг в обмін на покращення оцінок (див. відповідний розгляд цього питання у Модулях 8 і 9 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції). Корупція у сфері освіти є виключно серйозним явищем з огляду на її тривалі наслідки на всіх рівнях суспільного життя (Фігейреду, 2017). Подальший розгляд питання корупції у сфері освіти міститься в Модулі 9 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції.

²⁷ Розгляд питань корупції та бідності див. у матеріалі Черини Руслі «Корупція і бідність», 29 листопада 2018 р. Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=8X9yFk8_GYQ.

²⁸ Доступ за посиланням: www.ohchr.org/EN/Issues/Education/SREducation/Pages/AnnualReports.aspx.

²⁹ Доступ за посиланням: www.right-to-education.org/resource/cescr-general-comment-13-right-education-article-13.

> Підходи до оцінок зв'язку між корупцією й правами людини

Кореляція чи причинність?

Корупційні діяння, безумовно, можуть мати коротко- та довготермінові шкідливі наслідки для прав людини, проте було б помилкою робити висновок про те, що всі корупційні діяння обов'язково призводять до явних порушень прав людини (Дейвіс, 2019; ICHRP, 2009, с. 24). Насправді ж, роботи економістів, які спеціалізуються на питаннях розвитку, не завжди свідчать про те, що корупція спричинює порушення прав людини, натомість вони, як правило, демонструють негативну кореляцію між корупцією та публічними видатками у сфері освіти й охорони здоров'я (Мауро, 1998). Ба більше, навіть якщо й існує загальна негативна кореляція між корупцією й правами людини, то вона не завжди присутня в кожному суспільстві (Пейроне, 2019), а крім того, вона може залежати від таких чинників, як економічне середовище, незалежність суду, історія і тип режиму в країні (див. Модуль 3 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції). Наприклад, посиляючись на приклад розкрадання доходів від продажу нафти, Роуз (2016, с. 415-416) ставить під сумнів причинно-наслідковий зв'язок між окремими корупційними діяннями та порушенням зобов'язань держави у сфері прав людини:

Якщо уряд не спромігся спрямувати доходи від продажу нафти насамперед на соціальні програми, то розкрадання цих коштів, можливо, є лише одним з низки чинників, які можуть впливати на нездатність держави поступово реалізовувати соціальні, економічні й культурні права. Ухвалення рішень у бюджетній сфері може бути набагато більш значущим чинником. Навіть якщо доходи від продажу нафти залишаться в державній скарбниці поза доступом до них потенційних розкрадачів, вони все одно не обов'язково підуть на соціальні програми, як це відбувалося в дуже багатьох державах, багатих на природні ресурси. Іншими словами, розкрадання може й не бути тим чинником, завдяки якому доходи від продажу нафти не спрямовуються на поступову реалізацію прав на охорону здоров'я або освіту.

Дейвіс (2019, с. 1291) виступає з аналогічною критикою:

Припустімо, що національна система охорони здоров'я фінансується настільки погано, що держава явно неспроможна виконати свої зобов'язання щодо реалізації права на здоров'я. Це аж ніяк не означає, що саме корупція є причиною порушення прав людини. Наприклад, можливо, якби гроші не виводили з бюджету, їх все одно б спрямували на військові потреби чи на вищу освіту. У цьому випадку не можна стверджувати, що саме корупція викликала неспроможність реалізувати певне право. Загалом же виведення грошей з бюджету в корупційних цілях має невизначений вплив на реалізацію прав людини. Єдиний виняток – якщо гроші вже були виділені або майже напевно були б виділені на дотримання зобов'язань у сфері прав людини.

Саме тому причинно-наслідковий зв'язок між корупцією та правами людини повинен ретельно відстежуватися в кожному індивідуальному випадку та з урахуванням конкретних умов. Такі відстеження могли б стати основою для судових позовів або політичних дій та допомогти в отриманні конкретнішого уявлення про те, як корупція спричиняє чи сприяє порушенню прав людини. Деякі з цих підходів розглядаються в наступних абзацах.

Причиново-наслідковий підхід Міжнародної ради з питань політики в галузі прав людини

У 2009 р. Міжнародна рада з питань політики в галузі прав людини (ICHRP) оприлюднила документ, який містить оперативну систему виявлення випадків, коли корупція порушує або призводить до порушення прав людини. Метою цієї публікації було «надати техніку аналізу корупції в площині прав людини», яка б слугувала «аналітичним інструментом, що має допомогти у визначенні того, коли і як можна встановити зв'язок між порушеннями прав людини та корупційними діями» (ICHRP, 2009, с. 24 і 30). У запропонованій системі головна увага приділяється причиново-наслідковому ланцюжку подій, що веде від корупційного діяння до порушення прав людини. У ній проводиться різниця між (а) прямими порушеннями, (б) непрямими порушеннями та (с) «віддаленими» порушеннями.

Прямі порушення стаються, якщо корупційне діяння можна напряму поєднати з порушенням прав людини, у тому числі тоді, коли корупція «використовується навмисно як засіб порушення певного права». Наприклад, якщо суддям, прокурорам та адвокатам дають хабарі, цим напряму порушується право на справедливий судовий розгляд. Пряме порушення може також статися, якщо порушення прав людини було передбачуваним, але держава не вжила належних заходів для запобігання йому.

Непрямі порушення стаються, якщо корупція є важливим чинником виникнення ланцюжка подій, який надалі має результатом порушення прав людини. Підкуп публічних посадових осіб у цілях отримання дозволу на незаконний імпорт токсичних відходів, які після того зберігаються поруч із житловими зонами, є одним із прикладів непрямого порушення прав людини. У цьому прикладі корупційне діяння не було спрямоване на порушення права на здоров'я та права на чисте довкілля людей, що живуть поруч із відходами, але корупція дозволила цьому порушенню прав людини відбутися. Бачо-Террачино (2008, с. 20) надає ще один приклад непрямого порушення, пов'язаного з правом на харчування.

Відомі конкретні випадки корупції, коли виробник харчових продуктів вдається до підкупу відповідного агентства з харчової безпеки і в такий спосіб одержує ліцензію на виробництво продуктів харчування. Це може призвести до постачання небезпечних харчів великій кількості людей. Отже, якщо підкуп на рівні регулювання якості продуктів харчування відкриває можливість для потрапляння на ринок зіпсутих продуктів для загального споживання, це означає незабезпечення продовольчої безпеки та недотримання вимог щодо харчових потреб, що є визнаними елементами права на харчування. У цьому разі можна стверджувати, що корупція опосередковано призвела до порушення права на харчування.

«Віддалені» порушення стаються, коли корупційні діяння є одним із кількох чинників, що призводять до порушення прав людини. Наприклад, корупція у виборчому процесі може викликати сумніви в точності та чесності підрахунку результатів виборів і призводити до протестів, які держава брутально придушує. Отже, корупція може стати початком низки подій, які призведуть до жорстокого придушення протестів з боку поліції – майбутнього «віддаленого» порушення прав людини (Фігейреду, 2017).

Бурсма (2012, с. 196) піддала критиці оперативну модель ICHRP і заявила, що ця термінологія, тобто терміни «прямий», «непрямий», «віддалений», є неточною з правового погляду і призводить до концептуальної плутанини та невизначеності в правовій площині. Вона вважає, що певні непрямі порушення є насправді прямими порушеннями й наводить такий приклад:

[ICHRP] стверджувала, що, коли підкуп посадових осіб має наслідком звалище токсичних відходів у житловій зоні, це – непряме порушення права на здоров'я. Водночас право на здоров'я передбачає обов'язок держави «захистити» людей від посягань з боку третіх сторін. Отже, даючи дозвіл на звалище відходів, держава нехтує своїм обов'язком щодо захисту, а це – пряме порушення права на здоров'я...

У моделі ICHRP головна увага приділяється характеру взаємозв'язку між корупційним діянням та наслідками для прав людини (тобто, прямими, непрямими й віддаленими), в аналізі ж Бурсми наголошується на тому факті, що з правового погляду порушення прав людини або трапляється, або не трапляється взагалі. Іншими словами, міжнародне право в галузі прав людини не визнає «прямих» чи «непрямих» порушень прав людини. Бурсма розробила альтернативну модель аналізу зв'язків між корупцією та правами людини, яку наведено нижче.

Три рівні зобов'язань у сфері прав людини: дотримання, захист і реалізація

Один із засобів оцінювання впливу корупції на права людини полягає в тому, щоб розглядати цей вплив на трьох різних рівнях зобов'язань держави у сфері прав людини, а саме, зобов'язань щодо (i) дотримання, (ii) захисту та (iii) реалізації прав людини. Ці три рівні не згадуються безпосередньо в договорах щодо прав людини, але широко використовуються договірними органами під час оцінювання виконання державами своїх зобов'язань у цій галузі (див., наприклад, Загальний коментар КЕСКП № 12³⁰, п. 15; Загальний коментар КЕСКП № 13³¹, п. 46; Загальний коментар КЕСКП № 14³², п. 33; Загальний коментар КЕСКП № 24³³, пп. 10–24). Зобов'язання щодо дотримання є по суті обов'язком держави утримуватися від втручання в реалізацію прав людини. Відповідно, воно вважається «негативним» зобов'язанням. Натомість зобов'язання щодо реалізації вважається «позитивним», оскільки воно вимагає від держави активного заохочення та забезпечення прав людини шляхом вжиття належних правових, інституційних, бюджетних та інших заходів, які б гарантували повну реалізацію прав людини. Третій «рівень» передбачає зобов'язання щодо захисту, що насамперед означає захист осіб від дій з боку інших осіб або організацій, які втручаються в реалізацію прав людини. Це вимагає від держави вжиття належних заходів для запобігання зловживанням з боку третіх осіб, їх розслідування, покарання за них та відшкодування завданої ними шкоди.

Зобов'язання щодо захисту має особливу актуальність у контексті цієї дискусії щодо взаємозв'язку між корупцією та правами людини, оскільки воно вимагає від держав не лише захищати осіб від зловживань з боку інших приватних осіб або організацій, але й зменшувати структурні ризики у сфері прав людини, що виникають за участі публічних посадових осіб. Як це пояснює Петерс (2019, с. 1260), сказане можна проілюструвати прикладом насильства з боку поліції, яке очевидно є порушенням прав людини. У таких випадках Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) вимагає від держав розслідування таких інцидентів і притягнення винних до відповідальності. Разом з тим, системна корупція може бути структурною перешкодою для проведення таких розслідувань і притягнення до відповідальності. Тому у випадках, пов'язаних з повною бездіяльністю держави або явно недосконалою заходами з протидії корупції, держава може вважатися такою, що не попередила зловживання, а отже, може вважатися, на основі міжнародного права, відповідальною за порушення зобов'язання щодо захисту прав людини. Іншими словами, антикорупційні заходи можуть уможливлювати виконання державами своїх зобов'язань щодо захисту прав людини. Крім того, зобов'язання щодо захисту означає, що держави повинні захищати своїх громадян від зловживань з боку будь-яких приватних організацій, включно з транснаціональними корпораціями. Важливе значення в цьому контексті мають згадані вище Керівні принципи ООН з бізнесу та прав людини³⁴, де викладено обов'язки держав із захисту окремих осіб від шкідливої підприємницької діяльності та забезпечення ефективних засобів правового захисту від порушень прав людини, пов'язаних з підприємницькою діяльністю (див. матеріал вище).

³⁰ Доступ за посиланням: www.refworld.org/docid/4538838c11.html.

³¹ Див. примітку 37.

³² Доступ за посиланням: www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf.

³³ Див. примітку 16.

³⁴ Див. примітку 21.

Справа «Огоніленд»³⁵ («Центр дій щодо соціальних і економічних прав і Центр економічних і соціальних прав проти Нігерії» (Social and Economic Rights Action Center & Center for Economic and Social Rights v. Nigeria), Африканська комісія з прав людини і народів, 2001) стосується зобов'язання держави щодо захисту прав людини від шкоди, завданої бізнесом. У цій справі Африканська комісія з прав людини і народів встановила, що Нігерія порушила кілька положень Африканської хартії прав людини і народів, оскільки дозволила нафтовим компаніям працювати в Огоніленді в такий спосіб, який призвів до забруднення довкілля і руйнівних наслідків для здоров'я і добробуту народу огоні. У загальному коментарі № 24 (2017) КЕСКП докладно розкривається зобов'язання держав щодо захисту прав людини в контексті корпоративних зловживань (п. 18), а також у ширшому сенсі (п. 20).

Позитивне зобов'язання щодо захисту не означає, що держави беруть на себе зобов'язання стосовно певних результатів, воно є радше вимогою щодо вжиття всіх необхідних заходів для досягнення бажаного результату (див., наприклад, справу «Х і Y проти Нідерландів» (X and Y v. Netherlands)³⁶ ЄСПЛ, 1985; справу Веласкеса Родрігеса³⁷, Міжамериканський суд з прав людини, 1998). Іншими словами, це – зобов'язання щодо вжиття заходів, а не щодо результату. У контексті корупції вважається, що держава виконала свої зобов'язання в галузі прав людини, якщо вжила всіх розумних заходів для боротьби з корупційною практикою, яка негативно впливає на права людини, навіть якщо корупцію не викорінено до кінця (див., наприклад, справи «Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)³⁸, ЄСПЛ, 2008; «Онерйилдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)³⁹, ЄСПЛ, 2004).

У принципі, зобов'язання щодо захисту стосується всіх трьох гілок влади. Законодавча гілка влади зобов'язана ухвалювати ефективні закони, виконавча – вживати ефективних адміністративних заходів, судова – здійснювати ефективне судове вирішення спорів. Якщо корупція стає на заваді будь-яким із цих заходів, бездіяльність, що настає в результаті, може становити порушення права на належний процес та права на ефективний засіб правового захисту. Ймовірно, це також можна тлумачити як порушення первинного права (тобто, конкретного права людини), яке мало б захищатися в межах правових, судових чи адміністративних процедур (хоча в цьому випадку прецедентне право у сфері прав людини є нечітким – див. Петерс, 2016, с. 267-269).

Нижче наводяться кілька прикладів впливу корупції на дотримання державою зобов'язань у галузі прав людини на кожному з цих трьох рівнів:

- 1) Зобов'язання щодо дотримання (право на мирне зібрання). Політична партія поінформувала місцеву владу про свій намір організувати мирне зібрання у публічному місці, на майдані, для критики законопроекту, яким планується дозволити продаж державної телефонної компанії приватній компанії. Приватна компанія боїться, що парламент не проголосує за законопроект, якщо зростатиме його критика в суспільстві, тож підкупила поліцію, щоб та не допустила протестних дій. У день протесту поліція закрила майдан, де мала проходити демонстрація, і попросила протестувальників розійтися. У цьому випадку держава порушила своє зобов'язання щодо дотримання (тобто, утримання від втручання в реалізацію) права на мирне зібрання, і це порушення було спричинене корупцією.

³⁵ Доступ за посиланням: <http://hrlibrary.umn.edu/africa/comcases/155-96b.html>.

³⁶ Доступ за посиланням: www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/x_and_y_v_the_netherlands_EN.asp.

³⁷ Доступ за посиланням: www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_07_ing.pdf.

³⁸ Доступ за посиланням: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85436>.

³⁹ Доступ за посиланням: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67614>.

2) Зобов'язання щодо реалізації (право на освіту). Міністерство освіти виділило бюджетні кошти одному з муніципалітетів конкретним цільовим призначенням на будівництво нової школи. Однак, місцеві чиновники розікрали ці гроші і в результаті школу не побудували. У цьому прикладі корупція стала причиною порушення зобов'язання держави щодо реалізації права на освіту.

3) Зобов'язання щодо захисту (правоназдоров'я). Журналістка-розслідувачка опублікувала інформацію про те, що приватна хімічна компанія знехтувала природоохоронними нормами, вилила токсичні відходи у найближчу річку та забруднила найбільше джерело чистої води в регіоні. Вона також довела, що Міністерство охорони здоров'я знало про цю небезпеку і все одно нічого не робило, бо отримало хабарі від хімічної компанії. У цьому прикладі корупція стала причиною порушення зобов'язання держави щодо захисту права на здоров'я (тобто захисту людей від шкоди для їхнього здоров'я внаслідок зловживань з боку фізичних або юридичних осіб). А якби не було можливості скористатися засобами правового захисту, це становило б подальше порушення цього зобов'язання. Наприклад, якби особа, що захворіла внаслідок забруднення води, подала скаргу, а прокурор відмовився б ініціювати розслідування, бо теж отримав хабаря від хімічної компанії, це було б додатковим порушенням.

Чотири «А»: наявність, доступність, прийнятність і пристосовність

Ще одна аналітична модель, за допомогою якої можна в конкретний спосіб демонструвати вплив корупції на права людини, має назву «чотири «А»» і є стандартом, розробленим Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав. «Чотири «А»» – це перші букви англійських слів, що означають «наявність», «доступність», «прийнятність» і «пристосовність» [availability, accessibility, acceptability and adaptability]; ця модель призначена для уточнення сфери дії зобов'язань держав щодо гарантування доступу до соціальних послуг і благ. Згідно з Загальним коментарем КЕСКП № 13⁴⁰ щодо права на освіту, наявність означає зобов'язання держави забезпечити наявність соціальної послуги або блага у достатній кількості в межах її юрисдикції. Доступність означає зобов'язання щодо забезпечення фізичної та економічної доступності благ або послуг для кожної особи, без дискримінації, в межах відповідної юрисдикції. Прийнятність передбачає належну якість послуги чи блага та дотримання мінімальних стандартів щодо них. Пристосовність означає, що держава повинна пристосовуватися до потреб громад та реагувати на складні й різноманітні соціально-культурні умови життя всіх груп суспільства (Де Шуттер, 2018). Аналіз впливу корупції на кожний з цих аспектів допомагає з'ясувати зв'язок між корупцією та правами людини, а також те, якими шляхами корупція призводить до порушення прав людини.

Класифікація Ради з прав людини

У 2013 році Рада ООН з прав людини попросила свій Консультативний комітет підготувати доповідь про порушення прав людини, що стаються внаслідок корупції, та рекомендації щодо реагування на цю проблему з боку Ради та інших органів Організації Об'єднаних Націй. Через два роки Консультативний комітет подав Раді свою заключну доповідь⁴¹ щодо негативного впливу корупції на реалізацію прав людини. У цій доповіді можливі порушення прав людини стисло класифікуються як такі, що мають «індивідуальні», «колективні» та «загальні» негативні наслідки відповідно до «різних зобов'язань, взятих на себе державами» (Ваутерс, Рінгарт і Клотс, 2013, с. 35):

⁴⁰ Див. примітку 37.

⁴¹ Доступ за посиланням: www.refworld.org/docid/550fef884.html.

- Індивідуальні негативні наслідки пов'язані з корупцією, яка прямо чи опосередковано впливає на права окремих осіб. Прикладом є ситуація, за якої викладач вимагає від студента сексуальних послуг в обмін на покращення оцінок (див. матеріал вище про «сексуальну корупцію»).
- Колективні негативні наслідки означають корупцію, що впливає на окремі групи, наприклад, меншини. Прикладом є ситуація, за якої публічні службовці вимагають хабарів за надання публічних послуг та встановлюють розмір хабаря на такому рівні, якого не можуть собі дозволити певні вразливі чи маргіналізовані категорії, внаслідок чого ці групи позбавлено доступу до послуги.
- Загальні негативні наслідки означають вплив корупції на суспільство в цілому, на національному та міжнародному рівнях. Прикладами можуть бути скорочення фінансових та економічних ресурсів унаслідок корупційної практики, як-от розкрадання, а також дестабілізація демократичних інституцій і верховенства права внаслідок, наприклад, системної корупції або корупції на найвищих щаблях влади (тобто, на рівні уряду або глави держави).

Класифікація порушень прав людини за індивідуальними, колективними й загальними негативними наслідками свідчить про те, наскільки згубним та масштабним може бути вплив корупції на права людини. У доповіді Консультативного комітету Ради з прав людини надаються цінні рекомендації, якими можуть керуватися Рада та інші органи у сфері прав людини в боротьбі з корупцією. Зокрема, в них міститься заклик до тіснішої інтеграції підходів на основі прав людини і антикорупційних стратегій.

Як уявляється, Консультативний комітет Ради з прав людини ухвалив вищезгадану різницю між «прямими» та «непрямими» порушеннями, запропоновану раніше Міжнародною радою з питань політики в галузі прав людини (ICHRP). Разом із тим, Консультативний комітет не приділив уваги встановленню причиново-наслідкового зв'язку між корупцією та порушеннями прав людини. Натомість він удосконалив наше розуміння різних видів зв'язку між корупцією та правами людини, класифікуючи їх на основі типу і масштабів шкоди, заподіяної її жертвам.

П'ять вимірів Бурсми

Бурсма не дає систематичного методу опису та аналізу зв'язку між корупційними діями та порушеннями прав людини, натомість вона розкриває різні види співвідношень між корупцією та правами людини. У такий спосіб Бурсма допомагає визнати й концептуалізувати широкий спектр зв'язків між корупцією й правами людини, що виходять за межі розгляду корупції як причини порушень прав людини. Зокрема, Бурсма (2012, с. 199) визначає п'ять наступних вимірів зв'язку між корупцією й правами людини:

- Першим і найширшим виміром є «спільне середовище корупції та порушень прав людини», це означає, що і корупція, і порушення прав людини є наслідками однакової неадекватної поведінки у державній практиці та політиці. Між високим рівнем корупції та поганим захистом прав людини може існувати потужна кореляція; ці обидва явища можуть мати одну й ту саму першопричину (наприклад, збройний конфлікт, слабкі демократичні інституції тощо).
- Другий вимір стосується «прав людини, необхідних для боротьби з корупцією»; у ньому наголошується на тому, що певні права людини мають вирішальне значення з погляду боротьби з корупцією, наприклад, право на свободу вираження поглядів, право на інформацію, право на зібрання і право на свободу об'єднань (див. також РПЛ ООН, 2019).

- Третій вимір стосується «прав осіб, звинувачених у корупції»; йдеться про спостереження, за яким внаслідок антикорупційних заходів можуть порушуватися права осіб, звинувачених у корупції, хоча міжнародне право вимагає дотримання прав людини під час антикорупційних заходів. Цей аспект детальніше розкрито нижче.
- Четвертий вимір – це «антикорупційні реформи, які негативно впливають на права вразливих груп». Йдеться про той факт, що зазвичай пріоритетом антикорупційних реформ є економічний розвиток і права іноземних інвесторів, а права вразливих і маргіналізованих груп населення ігноруються.
- П'ятий і останній вимір стосується «корупції як порушення прав людини» і передбачає, що корупція сама по собі є порушенням прав людини незалежно від характеру – прямого, непрямого чи «віддаленого» – її наслідків для прав людини (див. також Гебейє, 2012; Роуз, 2016, с. 457; Ротштейн і Варрайч, 2017; Спалдінг, 2019). Цей аспект детальніше розкрито нижче.

Можливі протиріччя між протидією корупції та правами людини

Заходи з протидії корупції можуть самі по собі порушувати права осіб, звинувачених у корупції. За певних обставин антикорупційне переслідування може загрожувати, наприклад, таким правам обвинуваченої особи на справедливий судовий розгляд, як право на презумпцію невинуватості та свобода від самовикриття. Злочин незаконного збагачення є яскравим прикладом корупційного правопорушення, у зв'язку з яким у багатьох державах виникають занепокоєння щодо подібних порушень прав людини. У статті 20 Конвенції ООН проти корупції міститься вимога до держав розглянути можливість визнання злочину незаконного збагачення, визначеного як «значне збільшення активів публічної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати». Стаття 20 цієї Конвенції вимагає від держав-учасниць лише розглянути можливість визнання незаконного збагачення злочином, а отже держави-учасниці не зобов'язані це робити, і на практиці багато держав-учасниць Конвенції вирішили утриматися від криміналізації цього корупційного діяння. Не завжди переслідування незаконного збагачення є порушенням права на справедливий судовий розгляд, але повинні бути наявні певні процесуальні гарантії для забезпечення реалізації права на справедливий судовий розгляд. Наприклад, від обвинувачення може вимагатися надання достатніх доказів (зокрема, продемонструвати істотні розбіжності між законним доходом публічного службовця та його фактичним майном) перед тим, як тягар доведення може бути перекладено на обвинуваченого, який відтак повинен буде довести законне походження активів (див. доповідь УНЗ ООН / Ініціативи Світового банку з повернення вкрадених активів (StAR) за 2012 р. щодо незаконного збагачення)⁴² на додаток до цих проблем щодо права на справедливий судовий розгляд, конфіскація державами таких необґрунтованих активів є втручанням у право власності, закріплене, наприклад, у Протоколі до Європейської конвенції з прав людини (Протокол № 1⁴³, article 1). У разі порушення права власності держава повинна обґрунтувати конфіскацію таких активів і продемонструвати, що цей антикорупційний захід є законним, вживається для задоволення легітимного суспільного інтересу та має пропорційний характер (Айворі 2014, 2019).

Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків та злочинності (УНЗ ООН) як охоронець Конвенції ООН проти корупції працює з державами задля посилення глобальної боротьби з корупцією, але в той же час зважає на зобов'язання цих держав у галузі прав людини. Крім того, кілька статей цієї Конвенції безпосередньо стосуються прав людини, наприклад, статті щодо захисту свідків та посилення судової системи, а також статті реституційного характеру про повернення активів (UNCAC ст. 11, 32, 51-59).

⁴² Доступ за посиланням: https://star.worldbank.org/sites/star/files/on_the_take-criminalizing_illicit_enrichment_to_fight_corruption.pdf.

⁴³ Доступ за посиланням: www.coe.int/en/web/echr-toolkit/protocole-1.

Більше інформації про підхід УНЗ ООН до захисту і заохочення прав людини міститься у Позиційному документі УНЗ ООН з прав людини⁴⁴ (2012). У той же час в реальному житті антикорупційні кампанії можуть іноді ставати засобами репресій. Див. відповідний матеріал у Модулі 3 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції та у спільній доповіді Міжнародної ради з питань політики в галузі прав людини та Transparency International⁴⁵.

> Правозахисний підхід

Різноманітність зв'язків між корупцією та правами людини і насамперед усвідомлення того, що корупція підриває реалізацію прав людини, спонукали дослідників та практиків виступити на користь правозахисного підходу до корупції. Цей підхід відзначається підкресленням центральній ролі окремих осіб як «власників прав» і ролі держави як «носія обов'язків» (Петерс, 2018; УВКПЛ, 2019). Правозахисний підхід до корупції доповнює підхід на основі кримінального правосуддя. Як правило, антикорупційні норми застосовуються в межах систем кримінального правосуддя, тобто, шляхом криміналізації окремих видів поведінки у національному законодавстві та переслідування й покарання порушників. Цей підхід на основі кримінального правосуддя знайшов відображення в Конвенції проти корупції та в інших договорах, а також у національному законодавстві в усьому світі (див. відповідний матеріал у Модулях 4, 5, 6, 12 і 13 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції). Правозахисний підхід та підхід на основі кримінального правосуддя доповнюють один одного, оскільки роблять акцент на різних видах завданої шкоди та обов'язків. Підхід на основі кримінального правосуддя передбачає, що корупційні діяння, скоєні окремими особами, наприклад, державними службовцями, що беруть хабарі або розкрадають публічні кошти, завдають шкоди державі (та громадянам, яких вона представляє). Правозахисний підхід головну увагу приділяє порушенню державою своїх зобов'язань стосовно громадян, оскільки вона не захистила їх від корупції, та на необхідності забезпечення державою ефективних засобів правового захисту. У наступних абзацах розглядаються як переваги правозахисного підходу до корупції, так і критика на його адресу.

Переваги правозахисного підходу

Науковці та практики висунули кілька аргументів на користь правозахисного підходу до корупції. Деякі з них стисло наведені нижче (подальший розгляд теми див. у Гемслі, 2015; Меркле, 2018; Петерс, 2018):

- **У центрі уваги – потерпілі.** Правозахисний підхід до корупції – це можливий погляд на проблему з додаткового ракурсу, де в епіцентрі боротьби з корупцією перебувають постраждалі особи. Це досягається шляхом акцентування уваги на негативному впливі корупції на окремих осіб, груп осіб, які зазвичай страждають від корупції (і дуже часто це вразливі або маргіналізовані групи), та суспільство в цілому (УВКБ ООН, 2015). На думку Ротштейна і Варрайч (2017, с. 60), боротьба з корупцією за допомогою правозахисного дискурсу дозволяє зробити наголос на потерпілих та на людському вимірі шкоди від корупції. Такий цілісний підхід дозволяє поставити в центр уваги не лише економічні й кримінальні наслідки корупції, але й її жертв, насамперед тих, що належать до вразливих або маргіналізованих груп; цей підхід може сприяти розширенню прав і можливостей осіб, постраждалих від корупції, та перетворенню їх на учасників боротьби з цією проблемою. Правозахисний підхід до корупції може також привернути увагу до сукупної шкоди від корупції, пригнічення і нерівності (Петерс, 2018).

⁴⁴ Доступ за посиланням: www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UNODC_Human_rights_position_paper_2012.pdf.

⁴⁵ Доступ за посиланням: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08b34e5274a27b2000a0f/integrating-humrights_.pdf.

- **Підвищення прозорості та активізація участі.** Прозорість і участь дозволяють контролювати і вести моніторинг процесів ухвалення рішень в органах влади, завдяки чому посилюється ймовірність того, що корупція може бути виявлена, а права людини можуть бути об'єктом розгляду, заохочуватися й захищатися. Прозорість означає наявність публічної інформації про процеси ухвалення рішень, яку легко перевірити. Прозорість асоціюється з правом громадськості знати про те, які процеси відбуваються в органах влади і що вони роблять. Прозорість є елементом заохочення участі зацікавлених сторін, наприклад, громадянського суспільства, в процесах ухвалення владних рішень. Прозорість і участь – це принципи законодавства з протидії корупції, визначені в Конвенції ООН проти корупції (UNCAC) (UNCAC, ст. 5, 13).
- **Посилення підзвітності.** Чим вище рівень участі й прозорості, тим ефективніше громадяни можуть контролювати можновладців та державну політику, притягати їх до відповідальності і зменшувати масштаби корупції. UNCAC вимагає від держав створення різноманітних механізмів, що вдосконалюють підзвітність, як-от (i) політика участі у розробленні та аналізі бюджету; (ii) відстеження державних видатків, що передбачає відстеження громадянами витрат коштів державою; (iii) моніторинг і оцінювання ефективності на основі широкої участі (UNCAC ст. 9, 10). Наявність такої інформації про формування бюджету та державні витрати може слугувати основою для застосування механізмів підзвітності, які існують у сфері прав людини. Наприклад, процедури індивідуальних скарг, встановлені договірними органами з прав людини забезпечують потенційний механізм, за допомогою якого окремі жертви корупції можуть домагатися відшкодування. Огляд питання підзвітності в контексті протидії корупції міститься в Модулі 3 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції.
- **Засоби правового захисту для постраждалих осіб.** За умови ретельної підготовки подання позовів та ініціювання проваджень, пов'язаних з корупцією, в міжнародних і регіональних правозахисних судових органах і контрольних механізмах може сприяти боротьбі з корупцією через надання постраждалим особам засобів правового захисту. Варто зазначити, що УНЗ ООН не виносить судових рішень і не надає компенсацій постраждалим. Натомість воно працює разом з державами задля зміцнення їхніх правових та інституційних основ і спроможності, а також надає їм допомогу в імplementації Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції.
- **Більше учасників боротьби з корупцією.** Визнання корупції порушенням прав людини могло б, доповнюючи наявні зусилля з боротьби з цим явищем, надати судам і комісіям з прав людини, а також конституційним судам можливість розглядати справи, що стосуються прав осіб, які були порушені внаслідок корупційних діянь (хоча зазначене передбачає й ризики, як про це йдеться нижче). Окрім міжнародних і регіональних судів та комісій з прав людини, у цій сфері існують інші відповідні суб'єкти, наприклад, спеціальні доповідачі, національні органи і неурядові організації. Згідно з поясненнями Дейвіса (2019), ці різні суб'єкти мають повноваження і можливості з виявлення фактів, які можуть сприяти збиранню інформації про корупцію. Водночас Дейвіс (2019, с. 1294-1295) попереджає й про те, що таке виявлення фактів, аби бути корисним, має доповнювати зусилля суб'єктів боротьби з корупцією у сфері розслідувань і бути скоординованим з ними.

Правозахисна система має значний потенціал для виявлення фактів, з урахуванням того, що вона охоплює не лише міжнародні комісії та трибунали, але й спеціальних доповідачів, національні органи та неурядові організації. Деякі з них беруть участь у регулярному моніторингу діяльності державних органів або тем, а інші діють на спеціальній основі. Ці суб'єкти мають різний потенціал, досвід та рівень легітимності, але в сукупності вони можуть залучити величезні ресурси. Тут є нюанс: повніше встановлення фактів не обов'язково призводить до кращих

результатів. Якщо фахівці з виявлення фактів у галузі прав людини, як правило, збирають одну й ту саму інформацію, що й антикорупційні організації, а також, як правило, розповсюджують її тими ж самими каналами, тоді правозахисний аналіз не додасть особливої цінності цьому процесу. Але навіть за такого сценарію суб'єкти у сфері прав людини можуть відіграти корисну роль у перевірці інформації з інших джерел.

Право на свободу від корупції

Головний аргумент на користь правозахисного підходу до корупції полягає в тому, що визнання корупції як порушення прав людини означатиме ефективніші правозастосування та засоби правового захисту (Петерс, 2018). Наприклад, окремі особи, постраждалі від корупції, можуть скористатися процедурами подання скарг до договірних органів із прав людини для забезпечення певної форми відповідальності. Деякі вчені, як-от Спалдінг і Маррі (2015) довели цю тезу до крайнощів, стверджуючи, що свобода від корупції має бути визнана як «основоположне і невід'ємне право людини». Іншими словами, деякі науковці стверджують, що право на суспільство, вільне від корупції, є або повинно бути самостійним правом людини. Спалдінг (2019, с.3) підкреслює, що переосмислення свободи від корупції як права людини означає, що (i) корупція не є культурним явищем і не залежить від людської природи; (ii) держава може порушувати це право, але не може його забрати; (iii) рішуче вжиття заходів з протидії корупції є не лише можливим, але й життєво необхідним. Аналогічну позицію поділяє й Гебейє (2012, с. 18), стверджуючи, що «люди мають основоположне право жити в суспільстві, вільному від корупції». На сьогодні концепція права на свободу від корупції все ще залишається амбітною метою.

Критика правозахисного підходу

Правозахисний підхід до корупції постає об'єктом критики з низки міркувань. Один важливий критичний аргумент полягає в тому, що органи, які спеціалізуються на правах людини, не мають експертних знань для допомоги державам у боротьбі зі складним явищем корупції, а отже можуть давати рекомендації, які не враховують у належний спосіб різні аспекти і причини корупції. Роуз (2016, с. 419) наголосила на існуванні ризику того, що «коли різні договірні органи, агенції ООН та міжнародні організації починають разом призначати різноманітні антикорупційні заходи, тоді ці заходи, що повторюються і дублюють одне одного, можуть почати перетворюватися на порожню балаканину або втратити своє значення». Роуз (2016, с. 417) виступила також із критикою на адресу органів з прав людини і насамперед Комітету з економічних, соціальних і культурних прав з приводу браку концептуальної ясності у питанні про те, як саме корупційні дії порушують права людини, що, отже, несе в собі ризик посилення скептицизму щодо ролі прав людини у боротьбі з корупцією (див. також Петерс, 2018, с. 1251). Говорячи простими словами, якщо надто багато аспектів корупції описувати як проблеми прав людини, це може мати наслідком менш серйозне ставлення як до прав людини, так і до антикорупційних норм. У тому ж ключі Роуз-Сендер і Гудвін (2010, с. 1-3) стверджували, що спроби зв'язати між собою дискурси щодо прав людини та корупції були «або настільки прямолінійними, що ставали нудними, або непослідовними, якщо їх сприймали як такі, що вказують на глибший взаємозв'язок». Вони далі стверджують, що ці спроби, можливо, є елементом ширшої тенденції розвитку та, в загальнішому сенсі, тенденції в міжнародному праві, яка полягає в інтегруванні між собою колись окремих сфер, які викликають міжнародне занепокоєння з приводу прав людини.

Тенденція до поєднання прав людини з іншими сферами міжнародного права інколи зветься терміном “human rightism”, [що можна приблизно перекласти як «зацикленість на правах людини»]; ця тенденція здатна зміцнити права людини шляхом інтегрування їх до інших сфер міжнародного права, але так само може призвести до скептицизму стосовно прав людини і непрофесійного ставлення до правозахисної проблематики (цікаву критику «зацикленості на правах людини» див. у Пронто, 2007). Важливо наголосити: як це вже пояснювалося в цьому модулі, не всі корупційні діяння є порушеннями прав людини, а причиново-наслідковий зв'язок між корупцією й правами людини не завжди легко встановити. Класичний приклад було наведено вище: розкрадені публічні кошти не обов'язково призначалися для реалізації прав людини (Дейвіс, 2019, с. 1290-1291; Роуз, 2016, с. 415-416). Отже, не всі корупційні діяння порушують права людини. Проте в тих випадках, коли особа може продемонструвати наявність зв'язку між позбавленням його або її права, що підлягає захисту, та конкретним корупційним діянням, можна стверджувати, що внаслідок корупції були порушені права певної особи. У цьому разі правозахисний підхід до розуміння корупції надає додатковий механізм протидії цьому явищу поряд із традиційним кримінальним антикорупційним підходом.

> Висновок

Боротьба з корупцією на основі прав людини «висвітлює соціальний вплив корупції; це породжує усвідомлення суспільством наслідків цього лиха й створює нові союзи для боротьби з корупцією» (УВКПЛ, 2015, с.10). Отже, оцінювання наслідків корупції на предмет наявності серед них порушень прав людини може сприяти кращому розумінню впливу цього явища, насамперед його людського виміру та соціальних наслідків, а також може бути істотним кроком у напрямку перетворення корупції на проблему всього суспільства. Крім того, результатом правозахисного підходу може стати надання окремим постраждалим засобів правового захисту, як про це йдеться в матеріалі Ради з прав людини Організації Об'єднаних Націй (2015, с. 10).

Кримінальне переслідування не є... ефективним засобом усунення негативних наслідків корупції для окремих осіб, конкретних груп або суспільства в цілому, адже з правозахисного погляду держави зобов'язані не лише здійснювати переслідування за такі злочини, але й вживати заходів для усунення негативних наслідків корупції... У цьому сенсі правозахисний аспект боротьби з корупцією та результати його застосування доповнюють кримінальне правосуддя.

У випадку корупції, так само як і у випадках інших кримінальних злочинів (наприклад, катувань та незаконного тримання під вартою), правозахисний підхід і підхід на основі кримінального правосуддя можуть взаємно посилювати одне одного. У той же час деякі з ризиків, розкритих у цьому модулі, повинні бути зменшені завдяки забезпеченню скоординованого підходу, за яким органи, що борються з корупцією, та органи, що захищають права людини, ефективно співпрацюють на національному та міжнародному рівні, на рівнях громадянського суспільства і приватного сектору, задля пом'якшення згубного впливу корупції на права людини (УВКПЛ, 2019). Дійсно, визнаючи ризики, пов'язані з правозахисним підходом до корупції, можна, втім, стверджувати, що практична користь від такого підходу переважає ці ризики. Петерс (2018, с. 1278), наприклад, наводить цей аргумент, пояснюючи, що «загалом введення міжнародного права у галузі прав людини до сфери заходів з боротьби з корупцією здатне, ймовірно, доповнити або стимулювати криміналізацію корупції і в цьому контексті має позитивні наслідки» (див. також Петерс, 2018, с. 1251). Разом з тим, правозахисний і антикорупційний рухи є явищами, досить відокремленими одне від одного, а діалог і співробітництво між ними в справі боротьби з порушенням прав людини внаслідок корупції практично відсутні.

> Джерела

Африканська комісія з прав людини (2001). Справа «Центр дій щодо соціальних і економічних прав і Центр економічних і соціальних прав проти Нігерії» (African Commission on Human Rights (2001). Case of the Social and Economic rights Action Center & the Center for Economic and Social Rights v. Nigeria).

» Доступ за посиланням: <http://hrlibrary.umn.edu/africa/comcases/155-96b.html>.

Андерсен, Мортен Кох (Andersen, Morten Koch) (2018). Чому корупція має значення у сфері прав людини (Why Corruption Matters in Human Rights). Journal of Human Rights Practice, т. 10, вип. 1.

Баркхаус, Анджела, Г'юго Гойланд і Марк Лаймон (Barkhouse, Angela, Hugo Hoyland and Marc Limon) (2018). Корупція: оцінка впливу на права людини (Corruption: a human rights impact assessment). Universal Rights Group and Kroll.

» Доступ за посиланням: www.universal-rights.org/urg-policy-reports/corruption-human-rights-impact-assessment/.

Бурсма, Мартіне (Boersma, Martine) (2012). Корупція: порушення прав людини та злочин за міжнародним правом? (Corruption: A Violation of Human Rights and a Crime under International Law?) School of Human Rights Research Series, т. 56. Кембридж, Велика Британія, UK: Intersentia.

» Доступ за посиланням: https://intersentia.com/en/pdf/viewer/download/id/9781780681054_0/.

Команс, Фонс (Coomans, Fons) (2010). Освіта і робота (Education and Work). Міжнародне право у сфері прав людини, за ред. Даніеля Мьоклі, Сангіти Шах і Сандеша Сівакумарана (In International Human Rights Law, Daniel Moeckli, Sangeeta Shah, and Sandesh Sivakumaran, eds.) Oxford University Press.

Дейвіс, Кевін Е. (Davis, Kevin E.) (2019). Корупція як порушення міжнародних прав людини: відповідь Анне Петерс (Corruption as a Violation of International Human Rights: A Reply to Anne Peters). European Journal of International Law, т. 29, вип. 4 (листопад), с. 1289–1296.

» Доступ за посиланням: <https://academic.oup.com/ejil/article/29/4/1289/5320173>.

Де Шуттер, Олів'є (De Schutter, Olivier) (2018). Міжнародне право в галузі прав людини (International Human Rights Law). Cambridge University Press.

Європейський суд з прав людини (European Court of Human Rights) (1985). Справа «Х і Y проти Нідерландів (X and Y v. Netherlands)». Рішення від 26 березня.

» Доступ за посиланням: www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/resources/x_and_y_v_the_netherlands_EN.asp.

Фігейреду, Андре Т.Д. (Figueiredo, André T.D.) (2017). Корупція і права людини – поза межами зв'язку (Corruption and Human Rights – Beyond the Link). Wolf Legal Publishers.

Гатхій, Джеймс Тхуо (Gathii, James Thuo) (2009). Визначення взаємовідношення між правами людини і корупцією (Defining the Relationship between Human Rights and Corruption). Journal of International Law, т. 31, № 1, с. 125-202.

» Доступ за посиланням: <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=jil>.

Гебейє, Берігун Адунья (Gebeye, Berihun Adugna) (2012). Корупція і права людини: дослідження взаємовідношення (Corruption and Human Rights: Exploring the Relationships). Серія робочих документів з питань прав людини та людського добробуту (Human Rights & Human Welfare Working Paper Series), № 70. Денверський університет.

Гемслі, Ральф (Hemsley, Ralph) (2015). Права людини і корупція. Зобов'язання держав у сфері прав людини щодо боротьби з корупцією (Human Rights & Corruption States' Human Rights Obligation to fight Corruption). Journal of Transnational Legal Issues, т. 2, вип. 1, с. 1-24.

» Доступ за посиланням: www.unilu.ch/fileadmin/fakultaeten/rf/morawa/dok/JTLI_Vol_2_Issue_1_Hemsley.pdf.

Міжамериканський суд з прав людини (1998). Справа «Веласкес-Родрігес проти Гондурасу (Velásquez-Rodríguez v. Honduras)». Рішення від 21 липня.

» Доступ за посиланням: www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_07_ing.pdf.

Міжнародна рада з питань політики в галузі прав людини (International Council on Human Rights Policy) (ICHRP) (2009). Корупція і права людини: встановлення зв'язку (Corruption and Human Rights: Making the Connection). Женева, Швейцарія.

Айворі, Радха (Ivory, Radha) (2019). Поза межами транснаціонального кримінального права: протидія корупції як нове глобальне урядування (Beyond transnational criminal law: anti-corruption as global new governance). London Review of International Law, т. 6, вип. 3 (березень), с. 413-442.

Айворі, Радха (Ivory, Radha) (2014). Корупція, повернення активів та захист власності в міжнародному публічному праві: права людини, які належать поганцям (Corruption, Asset Recovery, and the Protection of Property in Public International Law: The Human Rights of Bad Guys). Cambridge University Press.

За ред. Єнсена, Стеффена, і Мортена Коха Андерсена (Jensen, Steffen, and Morten Koch Andersen eds.) (2017). Корупція і катування: «насильницькі обміни» і заходи поліції щодо міської бідноти (Corruption and Torture: Violent Exchanges and the Policing of the Urban Poor). Aalborg University Press.

Кьоклен, Люсі, і Магдалена Сепульведа Кармона (Koechlin, Lucy, and Magdalena Sepúlveda Carmona) (2009). Корупція і права людини: дослідження зв'язку (Corruption and Human Rights: Exploring the Connection). Корупція, глобальна безпека і світовий порядок, за ред. Роберта І. Ротберга (In Corruption, Global Security, and World Order, Robert I. Rotberg, ed.). Вашингтон, округ Колумбія: Брукінгський інститут.

Меркле, Ортрун (2018). <https://www.u4.no/publications/mainstreaming-gender-and-human-rights-in-anti-corruption-programming> Інтеграція гендерних аспектів і прав людини у розроблення програм боротьби з корупцією (Mainstreaming gender and human rights in anti-corruption programming). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.
» Доступ за посиланням: www.u4.no/publications/mainstreaming-gender-and-human-rights-in-anti-corruption-programming.

Нгугі, Джоел М. (Ngugi, Joel M.) (2010). Встановлення зв'язку між корупцією та правами людини: обіцянки й небезпеки (Making the Link Between Corruption and Human Rights: Promises and Perils). Матеріали щорічних зборів (Американське товариство міжнародного права), т. 4, с. 246-250 (Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law), vol. 4, pp. 246-250).

Пірсон, Зої (Pearson, Zoe) (2013). Міжнародний правозахисний підхід до корупції (An International Human Rights Approach to Corruption). Корупція і протидія корупції. За ред. Пітера Лармура і Ніка Воланіна (In Corruption and Anti-Corruption, Peter Larmour, and Nick Wolanin, eds.). Asia Pacific Press.

Пейроне, Франко (Peirone, Franco) (2018). Корупція як порушення міжнародних прав людини: відповідь Анне Петерс (Corruption as a Violation of International Human Rights: A Reply to Anne Peters). European Journal of International Law 29 (4), с. 1297-1302.

» Доступ за посиланням: <https://academic.oup.com/ejil/article/29/4/1297/5320157>.

Петерс, Анне (Peters, Anne) (2015). Корупція і права людини (Corruption and Human Rights). Базельський інститут урядування (Basel Institute on Governance).

» Доступ за посиланням: www.mpil.de/files/pdf4/Peters_Corruption_and_Human_Rights20151.pdf.

Петерс, Анне (Peters, Anne) (2016). Поза межами прав людини: юридичний статус особи в міжнародному праві (Beyond Human Rights: The Legal Status of the Individual in International Law). Cambridge University Press.

Петерс, Анне (Peters, Anne) (2018). Корупція як порушення міжнародних прав людини (Corruption as a Violation of International Human Rights). *European Journal of International Law*, т. 29, вип. 4 (листопад), с. 1251–1287.

» Доступ за посиланням: <https://academic.oup.com/ejil/article/29/4/1251/5320164>.

Пронто, Арнольд Н. (Pronto, Arnold N.) (2007). «Зацикленість на правах людини» і розвиток загального міжнародного права ('Human-Rightism' and the Development of General International Law). Есеї на честь проф. Джона Дугарда, *Лейденський журнал міжнародного права (Essays in Honour of Prof. John Dugard, Leiden Journal of International Law)*, т. 20, вип. 4 (спеціальне видання), с. 753-765.

Раджагопал, Балакрішнан (Rajagopal, Balakrishnan) (1999). Корупція, легітимність і права людини: діалектика взаємовідносин (Corruption, Legitimacy and Human Rights: The Dialectic of the Relationship). *Journal of International Law*, т. 14, № 2, с. 1-19.

За ред. Піссе, Томаса, Стівена С. Роппа і Кетрін Сіккінг (Risse, Thomas, Stephen C. Ropp and Kathryn Sikkink, eds.) (2009). *Сила прав людини (The Power of Human Rights)*. Cambridge University Press.

Роуз, Сесілі (Rose, Cecily) (2016). Обмеження правозахисного підходу до корупції (The limitations of a human rights approach to corruption). *International and Comparative Law Quarterly*, т. 65, вип. 2 (квітень), с. 405-438.

» Доступ за посиланням: www.cambridge.org/core/journals/international-and-comparative-law-quarterly/article/limitations-of-a-human-rights-approach-to-corruption/5DAFE247541373DC79D2AFB31B2A2A42.

Роуз-Сендер, Сара К., і Морэг Гудвін (Rose-Sender, Sarah K., and Morag Goodwin) (2010). Встановлення зв'язку між корупцією й правами людини: небажаний додаток до дискурсу на теми розвитку (Linking Corruption and Human Rights: An Unwelcome Addition to the Development Discourse). *Tilburg Law School Research Paper*, № 012/2010. Тілбурзький університет.

» Доступ за посиланням: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1623225.

Ротштейн, Бу, і Аїша Варрайч (Rothstein, Bo, and Aiysha Varraich) (2017). *Знаходимо сенс у корупції (Making Sense of Corruption)*. Cambridge University Press.

Спалдінг, Ендрю Б. (Spalding, Andrew B.) (2014). Корупція, корпорації та нове право людини (Corruption, Corporations, and the New Human Right). *Washington University Law Review*, т. 91, вип. 6, с. 1365-1428.

» Доступ за посиланням: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6100&context=law_lawreview.

Спалдінг, Ендрю Б. (Spalding, Andrew B.) (2019). Протидія корупції: відвоювання і переосмислення (Anti-Corruption: Recaptured and Reframed). *Кембриджський посібник з нових прав людини: визнання, новизна, риторика*, за ред. Андреаса фон Арно та інших (In *The Cambridge Handbook on New Human Rights: Recognition, Novelty, Rhetoric*, Andreas von Arnould, and others, eds.). Cambridge University Press, майбутнє видання.

Спалдінг, Ендрю Б., і Меттью Муррі (Spalding, Andrew B., and Matthew Murray) (2014). Свобода від службової корупції як право людини (Freedom from Official Corruption as a Human Right). Вашингтон, округ Колумбія: Брукінгський інститут.

» Доступ за посиланням: www.brookings.edu/research/freedom-from-official-corruption-as-a-human-right/.

Transparency International (2019). Олайобі Макінва: Права людини щезають там, де існує корупція (When there is corruption, human rights disappear – Olajobi Makinwa). Заява у Твіттері, 6 травня.

» Доступ за посиланням: <https://twitter.com/anticorruption/status/1125322625352372224>.

Генеральна Асамблея ООН (2015). Запобігання корупційній практиці та переведенню корупційних доходів, боротьба з цими явищами, сприяння конфіскації активів і повернення таких активів законним власникам, зокрема до країн походження, відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (Preventing and combating corrupt practices and the transfer of proceeds of corruption, facilitating asset recovery and returning such assets to legitimate owners, in particular to countries of origin, in accordance with the United Nations Convention against Corruption). 5 лютого. A/RES/69/199.

» Доступ за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/859420>

Рада ООН з прав людини (РПЛ ООН) (2015). Заключна доповідь Консультативного комітету Ради з прав людини з питання негативного впливу корупції на реалізацію прав людини (Final report of the Human Rights Council Advisory Committee on the issue of the negative impact of corruption on the enjoyment of human rights). 5 січня. A/HRC/28/73.

» Доступ за посиланням: www.refworld.org/docid/550fef884.html.

Рада ООН з прав людини (РПЛ ООН) (2016). Передовий досвід боротьби з негативним впливом корупції на реалізацію всіх прав людини (Best practices to counter the negative impact of corruption on the enjoyment of all human rights). 15 квітня. A/HRC/32/22.

» Доступ за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/841796>.

Рада ООН з прав людини (РПЛ ООН) (2019). Негативний вплив корупції на реалізацію прав людини (The negative impact of corruption on the enjoyment of human rights). 9 липня. A/HRC/41/L.11.

» Доступ за посиланням: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/41/L.11.

Зауваження Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй на адресу Ради Безпеки з питання корупції в умовах конфлікту [у тому вигляді, як вони були надані] (United Nations Secretary-General's remarks to the Security Council on Corruption in Conflict [as delivered]), 10 вересня 2018 року.

» Доступ за посиланням: www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2018-09-10/secretary-generals-remarks-security-council-corruption-conflict.

Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Тематична доповідь з питань корупції та катувань або інших видів неналежного поводження (2019) A/HRC/40/59.

» Доступ за посиланням: <https://undocs.org/A/HRC/40/59>.

Вулф, Марк Л. (Wolf, Mark L.) (2018). Світу потрібен міжнародний антикорупційний суд (The World Needs an International Anti-Corruption Court). Daedalus, т. 147, вип. 3, с. 144-156.

Ваутерс, Ян, Седрик Рінгарт і Анн Софі Клотс (Wouters, Jan, Cedric Ryngaert and Ann Sofie Cloots) (2013). Боротьба з корупцією в міжнародному праві (The Fight Against Corruption in International Law). Левенський центр досліджень глобального управління, робочий документ № 94 (Leuven Centre for Global Governance Studies Working Paper, no. 94). Левен, Бельгія: Katholieke Universiteit Leuven.

» Доступ за посиланням: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2274775&rec=1&srcabs=2274653&alg=1&pos=2.

Вправи

У цьому розділі містяться пропозиції щодо навчальних вправ для проведення під час занять і перед ними, а завдання після занять для оцінювання того, як студенти зрозуміли модуль, надаються в окремому розділі.

Вправи, наведені в цьому розділі, найбільше підходять для навчальних груп до 50 осіб, де студентів можна легко поділити на невеликі підгрупи для обговорення конкретних прикладів або виконання вправ, після чого представники підгруп можуть надавати відповіді всій аудиторії. Хоча таку саму структуру з невеликих груп можна створити й у великих групах із кількох сотень студентів, це завдання, утім, є складнішим і, можливо, викладачеві буде варто скорегувати методи ведення занять, щоб забезпечити достатній час для дискусій у підгрупах, а також для відповідей перед усією аудиторією. Найпростіший спосіб виконати вимогу про обговорення в малих групах, якщо аудиторія є великою, – це попросити студентів обговорювати питання разом з чотирма-п'ятьма іншими студентами, які сидять поруч. З огляду на часові обмеження, не всі підгрупи зможуть представити відповіді в кожній вправі. Викладачеві рекомендується довільно обирати ту чи іншу підгрупу та намагатися дати кожній підгрупі можливість висловитися принаймні один раз під час заняття. За наявності часу викладач може організувати дискусію за участю всіх студентів після того, як усі підгрупи висловлять свою думку.

Усі вправи цього розділу можуть виконувати студенти як бакалавріату, так і магістратури. Водночас з огляду на можливі істотні розбіжності в попередніх знаннях та досвіді студентів із цих питань, рішення про доцільність виконання вправ мають ухвалюватися залежно від відповідного освітнього та соціального контексту. Викладачеві пропонується зіставити та поєднати кожну вправу з ключовими питаннями, що розглядалися в цьому модулі.

> **Вправа № 1. Міркування на тему корупції та порушень прав людини**

На початку заняття роздайте кожному студенту по дві картки. Далі дайте студентам завдання на першій картці написати визначення корупції, а на другій – назву права людини, яке може бути порушене в результаті корупційної діяльності. Дайте студентам кілька хвилин, щоб записати відповіді, а потім попросіть їх показати картки решті групи та проведіть обговорення їхніх відповідей у групі. Наприкінці обговорення запишіть найпоширеніші відповіді на дошці або на фліпчарті. Наприкінці заняття, за наявності часу, попросіть студентів деталізувати свої відповіді.

Рекомендації для викладача:

Цю вправу доцільно проводити на початку заняття, оскільки в її ході з'ясується, наскільки студенти знайомі з термінами «корупція» та «права людини», а, крім того, вона поглиблює розуміння зв'язку між цими двома термінами. Викладач має заохотити студентів записувати будь-які відповіді, які їм спадуть на думку.

➤ **Вправа 2. Пов'язані з корупцією порушення прав людини в різних сферах, країнах і регіонах**

Дайте студентам завдання знайти в інтернеті до початку заняття нещодавній приклад порушень прав людини, спричинених корупцією. Дайте кожному студенту завдання пояснити, як саме конкретне корупційне діяння призвело на практиці до порушень прав людини.

Рекомендації для викладача:

Ціль цієї вправи полягає в тому, щоб допомогти студентам зрозуміти, який вплив мають різні корупційні діяння на різні права людини, як-от екологічні права, в конкретних ситуаціях і контекстах. Студентам можна дати завдання навести приклади з різних секторів, країн і регіонів. Викладач може стимулювати роботу студентів, навівши відомі приклади, які стосуються їхніх регіонів.

➤ **Вправа № 3. Приклади корупції в судових органах**

Залежно від наявного часу, оберіть один (або більше) з наведених нижче прикладів та дайте студентам завдання проглянути відповідний матеріал перед початком заняття:

Тематичний приклад 1

Незаконні аудіозаписи в Північній Македонії

У 2015 р. лідер опозиції в Північній Македонії опублікував зміст незаконно прослуханих розмов, про які повідомили інформатори зі спецслужб. Основні відкриття в них стосувалися корупції в системі правосуддя, включно з судовою системою, прокуратурою й поліцією. Інформація про корупцію, що містилася в оприлюднених аудіозаписах, призвела до створення Спеціальної прокуратури, яка мала конкретні повноваження щодо судового переслідування злочинів, виявлених в результаті незаконно записаних розмов. Кільком колишнім високопосадовим політикам були пред'явлені обвинувачення, а розслідування за кількома справами завершилися судовими рішеннями, які мали юридичну силу і були обов'язковими до виконання⁴⁶.

Тематичний приклад 2

Незаконні аудіозаписи в Перу

У 2018 р. було опубліковано низку таємно записаних телефонних розмов між посадовими особами Верховного Суду, завдяки чому було розкрито корупцію, що мала масштабне поширення серед високопосадовців судової системи. Ці викриття породили цілу низку відставок. Наприклад, на одному з аудіозаписів суддя Верховного суду погодився змінити вирок особі, яку обвинувачували у зґвалтуванні одинадцятирічної дівчини. «Так, як подивлюся ці матеріали», – казав він у діалозі з неназваною особою. «Чого вони хочуть: пом'якшення вироку або щоб його визнали невинним?» Невідомо, чи було засуджено обвинуваченого в цій справі. Усього було 47 аудіозаписів⁴⁷.

⁴⁶ Більше інформації див. за посиланням: <https://www.rferl.org/a/macedonia-special-prosecutor-janeva-charge-94-illegal-wiretapping-scandal-abuse-of-power-gruevski-zaev/28587330.html>

⁴⁷ Більше інформації див. за посиланням: <https://www.france24.com/en/20180720-peru-judiciary-rodriquez-hinostroza-resigns-vizcarra-protest-corruption-scandal>.

Тематичний приклад 3**«Діти за готівку»**

У 2008 році в США стався гучний корупційний скандал, що отримав назву «Діти за готівку». Судді Суду округу Льюзерн у Вілкс-Барре, штат Пенсільванія, отримували готівкові платежі від приватних в'язниць для неповнолітніх за те, що відправляли до цих установ багатьох молодих правопорушників. Прокурор США відкрив провадження і стверджував, що двоє суддів отримали майже 2,6 млн дол. США за те, що посиляли дітей до двох приватних комерційних установ для неповнолітніх. Суддям були пред'явлені обвинувачення у скоєнні федеральних злочинів. Корупційні діяння суддів мали серйозні наслідки для самих неповнолітніх, їхніх сімей та громад. У 2003-2008 роках ці судді змінили життя понад 2,5 тисячі дітей у 6 тисячах справ. З числа дітей, які постали перед одним із суддів, 50% не мали адвокатів, які могли б оскаржити судові накази, а 60% дітей були забрані з їхніх домівок і направлені до відповідних установ⁴⁸.

Крім того, бажано, щоб студенти подивилися документальний фільм тривалістю 14 хвилин про скандал «Діти за готівку»⁴⁹.

Рекомендації для викладача:

Викладач ділить студентів на малі групи (в ідеалі – групи приблизно з чотирьох студентів) і дає кожній групі завдання обговорити одне з наведених нижче запитань протягом 5-10 хвилин. Після цього викладач просить, щоб по одній особі від кожної групи озвучили відповіді для всіх студентів, та проводить обговорення цих відповідей.

- Які права людини, індивідуальні або колективні, були порушені в цьому випадку і хто їх порушив?
- Як працівники системи кримінального правосуддя можуть ефективніше розв'язувати проблеми в галузі прав людини під час розслідування та судового переслідування злочинів, пов'язаних з корупцією?
- Як можуть працівники системи кримінального правосуддя уникнути порушення гарантій прав людини, коли вони намагаються розкрити злочини, пов'язані з корупцією?
- Чи є якісь розбіжності між цими трьома тематичними прикладами в плані рівня корупції та її впливу на права людини (це запитання ставиться, якщо викладач представить кілька тематичних прикладів)?

Викладач за бажання може надати інші тематичні приклади, які більшою мірою відповідають специфіці регіонального або культурного контексту й можуть бути цікавішими та актуальнішими для студентів. Крім того, викладач може до початку заняття дати студентам завдання знайти аналогічні приклади з досвіду їхньої країни або регіону.

⁴⁸ Додаткову інформацію див. за посиланням: <https://jlc.org/luzerne-kids-cash-scandal>.

⁴⁹ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=2zB8i6ftPU0.

➤ **Вправа № 4. Переговори з укладення міжнародної угоди стосовно незаконного збагачення**

Дайте студентам завдання ознайомитися до заняття з дебатами на тему незаконного збагачення (ст. 20 UNCAC), зокрема, про те, як держави можуть проводити розслідування та здійснювати переслідування публічних посадових осіб за незаконне збагачення і водночас гарантувати їхнє право на справедливий судовий розгляд (наприклад, презумпцію невинуватості). Дайте студентам завдання провести рольову гру у формі переговорів щодо міжнародної угоди, які зайшли у глухий кут через незгоду серед їхніх учасників стосовно включення до неї положення про злочин незаконного збагачення. Мова, що використовується в поточному проєкті угоди, аналогічна мові статті 20 Конвенції ООН проти корупції. Розділіть студентів на такі групи: (1) держави, що виступають проти криміналізації незаконного збагачення через занепокоєння з приводу права на справедливий судовий розгляд; (2) держави, які підтримують криміналізацію незаконного збагачення як важливий інструмент боротьби з корупцією; (3) держави, які хочуть знайти «золоту середину» і пропонують компроміси. Сам викладач головує на переговорах.

Рекомендації для викладача:

Студентів можна розділити на три переговорні групи або до заняття, або в його ході – залежно від наявного часу для проведення цієї вправи. Якщо дозволяє час, студентам можна дати можливість обговорити свої переговорні позиції під час заняття, або ж студенти можуть зробити це самостійно до заняття. Викладач як особа, що головує на переговорах, має вести дискусію з таких питань:

• Як можна змінити поточні формулювання договору, щоб розслідування і судове переслідування незаконного збагачення не вступали в конфлікт з гарантіями прав людини, зокрема, такими:

- презумпцією невинуватості і тягарем доведення;
- правом зберігати мовчання;
- принципом законності?

• Чи варто виключити незаконне збагачення взагалі з тексту договору через незгоду щодо існування його конфлікту з правами людини? Або ж чи було б краще залишити положення про незаконне збагачення, але зробити його напівобов'язковим (наприклад, держави зобов'язуються розглянути питання криміналізації незаконного збагачення, але сама криміналізація не є обов'язковою)?

Рекомендована структура занять

У цьому розділі містяться рекомендації щодо послідовності викладання, також часу, протягом якого планується досягти результатів навчання в межах тригодинного заняття. Можливо, викладач вважатиме за доцільне пропустити або скоротити деякі з наведених нижче сегментів, щоб запланувати більше часу на інші елементи, як-от вступ, прийоми подолання скутості аудиторії, висновки або короткі перерви. Цю структуру можна адаптувати до триваліших або коротших занять з урахуванням того, що в різних країнах тривалість занять є різною.

Вступ (30 хвилин)

- Виконання Вправи № 1 (20 хвилин)
- Ознайомлення студентів з ключовими питаннями, які розкриваються в модулі (10 хвилин).

Огляд зв'язку між корупцією й правами людини (30 хвилин)

- На початку – демонстрація короткого відеоматеріалу Ради Європи «Корупція і права людини»⁵⁰.
- Викладення наступних питань на основі відповідних підрозділів розділу «Ключові питання»: Що означають права людини? Що означає корупція? Що їх зв'язує?

Виконання Вправи № 2 або Вправи № 3 (20 хвилин)

- Виконання Вправи № 2 або Вправи № 3.

Вплив корупції на права людини (60 хвилин)

- Розгляд впливу корупції на різні групи прав людини, а також різних підходів, які допомагають зрозуміти, як саме корупція уможливорює або породжує порушення прав людини.
- Представлення правозахисного підходу до протидії корупції, а також аргументів за і проти нього.
- Розгляд питання корупції як самостійного порушення прав людини та додаткової цінності від інтегрування прав людини до антикорупційних стратегій.

Виконання Вправи № 4 (30 хвилин)

Висновки (10 хвилин)

- Права людини і корупція нерозривно пов'язані – обговоріть цю тезу зі студентами і дайте їм завдання сформулювати види зв'язку.

⁵⁰ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=cosajEDukfA

Основна література

У цьому розділі наведено список матеріалів, які перебувають (здебільшого) у вільному доступі; викладач може дати студентам завдання прочитати ці матеріали до початку занять за цим модулем.

Акерман, Джон М. (Ackerman, John M.) (2014). Переосмислення антикорупційного порядку денного: громадянське суспільство, права людини і демократія (Rethinking the International Anti-Corruption Agenda: Civil Society, Human Rights and Democracy). *American University International Law Review*, т. 29, № 2, с. 293-333.

» Доступ за посиланням: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/auilr/vol29/iss2/2/>.

Афтаб, Баркат, і Ахмед Усман Халід (Aftab, Barkat, and Ahmed Usman Khalid) (2013). Роль корупції у порушеннях прав людини (Role of Corruption in Human Rights Violation). *Scholarly Research Journal for Humanity Science & English Language*, т. 1, вип. 4, с. 643-657.

» Доступ за посиланням: www.academia.edu/10390206/ROLE_OF_CORRUPTION_IN_HUMAN_RIGHTS_VIOLATION.

Андерсен, Мортен Кох (Andersen, Morten Koch) (2018). Чому корупція має значення у сфері прав людини (Why Corruption Matters in Human Rights). *Journal of Human Rights Practice*, т. 10, вип. 1, с. 179-190.

» Доступ за посиланням: <https://academic.oup.com/jhrp/article-abstract/10/1/179/4937879>.

Бурсма, Мартіне (Voersma, Martine) (2012). Корупція: порушення прав людини та злочин за міжнародним правом? (Corruption: A Violation of Human Rights and a Crime under International Law?) *School of Human Rights Research Series*, т. 56. Кембридж, Велика Британія, UK: Intersentia.

» Доступ за посиланням: https://intersentia.com/en/pdf/viewer/download/id/9781780681054_0/.

Міжнародна рада з питань політики в галузі прав людини (International Council on Human Rights Policy) і Transparency International (2009). Корупція і права людини: встановлення зв'язку (Corruption and Human Rights: Making the Connection). Женева, Швейцарія.

» Доступ за посиланням: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08b6540f0b64974000b10/humanrights-corruption.pdf>.

Меркле, Ортрун (2018). Інтеграція гендерних аспектів і прав людини у розроблення програм боротьби з корупцією (Mainstreaming gender and human rights in anti-corruption programming). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: www.u4.no/publications/mainstreaming-gender-and-human-rights-in-anti-corruption-programming.

Петерс, Анне (Peters, Anne) (2018). Корупція як порушення міжнародних прав людини (Corruption as a Violation of International Human Rights). *European Journal of International Law*, т. 29, вип. 4 (листопад), с. 1251-1287.

» Доступ за посиланням: <https://academic.oup.com/ejil/article/29/4/1251/5320164>.

Роуз, Сесілі (Rose, Cecily) (2016). Обмеження правозахисного підходу до корупції (The limitations of a human rights approach to corruption). *International and Comparative Law Quarterly*, т. 65, вип. 2 (квітень), с. 405-438.

» Доступ за посиланням: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2722408.

Верховний комісар ООН з прав людини (1997). Міжнародні стандарти дотримання прав людини в діяльності з охорони правопорядку: кишеньковий довідник з прав людини для поліції (International Human Rights Standards for Law Enforcement: A Pocket Book on Human Rights for the Police).

» Доступ за посиланням: www.ohchr.org/Documents/Publications/training5Add1en.pdf.

Додаткова література

Ця література рекомендується для студентів, зацікавлених у докладнішому вивченні тем цього модуля, а також для викладачів цього модуля.

Абдельсалам, Мохамед Р. (Abdelsalam, Mohamed R.) (2017). Застосування цивільного права для приборкання корупції: інструмент для громадянського суспільства та окремих осіб (Applying Civil Law to Curb Corruption: A tool for Civil Society and Individuals). Документ, представлений на Глобальному форуму ОЕСР з протидії корупції та доброчесності 2017 р. Париж, березень.

» Доступ за посиланням: www.oecd.org/cleangovbiz/Integrity-Forum-2017-Abdelsalam-Civil-Law.pdf.

Баркхаус, Анджела, Г'юго Гойланд і Марк Лаймон (Barkhouse, Angela, Hugo Hoyland and Marc Limon) (2018). Корупція: оцінка впливу на права людини (Corruption: a human rights impact assessment). Universal Rights Group and Kroll Policy Brief.

» Доступ за посиланням: www.universal-rights.org/wp-content/uploads/2018/04/Policy_report_corruption_LR_spread.pdf.

Де Беко, Готьє, Моніторинг корупції з погляду прав людини (De Beco, Gauthier, Monitoring corruption from a human rights perspective), The International Journal of Human Rights, т. 15, № 7, жовтень 2011 р., с. 1107–1124

Фігейреду, Андре Т.Д. (Figueiredo, André T. D.) (2017). Корупція і права людини: поза межами зв'язку (Corruption and Human Rights: Beyond the Link). Wolf Legal Publishers.

Айворі, Радха (Ivory, Radha) (2019). Поза межами транснаціонального кримінального права: протидія корупції як нове глобальне урядування (Beyond transnational criminal law: anti-corruption as global new governance). London Review of International Law, т. 6, вип. 3 (березень), с. 413-442.

Кунер, Тім (Kuhner, Tim) (2013). Демократія, на яку ми маємо право: права людини і проблема грошей у політиці (The Democracy to Which We are Entitled: Human Rights and the Problem of Money in Politics). Harvard Human Rights Journal, т. 26, № 1.

» Доступ за посиланням: <https://harvardhrj.com/wp-content/uploads/sites/14/2013/05/V26-Kuhner.pdf>.

Петерс, Анне (Peters, Anne) (2015). Корупція і права людини (Corruption and Human Rights). Базельський інститут урядування (Basel Institute on Governance).

» Доступ за посиланням: www.mpil.de/files/pdf4/Peters_Corruption_and_Human_Rights20151.pdf.

Ротштейн, Бу, і Аїша Варрайч (Rothstein, Bo, and Aiysha Varraich) (2017). Знаходимо сенс у корупції (Making Sense of Corruption). Cambridge University Press.

Спалдінг, Ендрю Б. (Spalding, Andrew B.) (2014). Корупція, корпорації та нове право людини (Corruption, Corporations, and the New Human Right). Washington University Law Review, т. 91, вип. 6, с. 1365-1428.

» Доступ за посиланням: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6100&context=law_lawreview.

Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея (1948). Загальна декларація прав людини, 10 грудня. A/ RES/217A.

» Доступ за посиланням: www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/.

Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея (1985). Основні принципи незалежності судівництва (Basic Principles on the Independence of the Judiciary). A/RES/40/32.

» Доступ за посиланням: www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/independencejudiciary.aspx.

Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея (2013). Незалежність і неупередженість судової системи, присяжних засідателів та асесорів і незалежність адвокатів (Independence and impartiality of the judiciary, jurors and assessors and the independence of lawyers), 19 червня. A/HRC/RES/23/6.

» Доступ за посиланням: www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-23-6/.

Управління Верховного Комісара ООН з прав людини (2019). Коштом прав: порушення права на достатній життєвий рівень у Корейській Народній Демократичній Республіці (The price is rights: The violation of the right to an adequate standard of living in the Democratic People's Republic of Korea). Женева.

» Доступ за посиланням: www.ohchr.org/Documents/Countries/KP/ThePricelsRights_EN.pdf.

Войт, Стефан, і Єрг Гутман (Voight, Stefan, and Jerg Gutmann) (2015). На неправильній стороні закону – причини і наслідки корумпованої судової системи (On the Wrong Side of the Law – Causes and Consequences of a Corrupt Judiciary). International Review of Law and Economics, т. 43, с. 156-166.

» Доступ за посиланням: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2214728.

Воррен, Марк Е. (Warren, Mark E.) (2004). Що означає корупція в умовах демократії (What does corruption mean in a democracy). American Journal of Political Science, т. 48, № 2 (квітень), с. 328–343.

» Доступ за посиланням: <https://doi.org/10.1111/j.0092-5853.2004.00073.x>.

Ю, Йонг-Сунг, та Санджив Хаграм (You, Jong-Sung, and Sanjeev Khagram) (2005). Порівняльне дослідження нерівності і корупції (A Comparative Study of Inequality and Corruption). American Sociological Review, т. 70, вип. 1 (лютий), с. 136-157.

Оцінювання знань студентів

У цьому розділі містяться пропозиції щодо завдань після занять для оцінювання того, як студенти зрозуміли модуль. Пропозиції щодо завдань до та під час занять містяться в розділі «Вправи».

Дайте студентам завдання написати дослідний есей (до 1,5 тис. слів) на тему реального прикладу порушення прав людини внаслідок корупції. У цьому есеї повинна бути відображена поведінка, яку передбачає корупційне діяння, описані наслідки корупційного діяння, які сталися або ймовірно стануться, визначені права людини, що були порушені в цьому випадку, проаналізовані наявні заходи з боротьби з корупцією і визначено, чи був при цьому застосований правозахисний підхід. Студенти можуть віддати перевагу гучному скандалові або ж обрати менш відомий випадок. Їхнє головне завдання полягає в застосуванні знань з Модуля 7 у частині зв'язку між корупцією й правами людини та різних підходів до його розуміння. Оцінити роботу можна було б у ході їх презентації в аудиторії, яку можна провести замість деяких із запропонованих вище заходів. Оцінювання можна також сумістити із Вправою № 4.

Альтернативний засіб оцінювання студентів може полягати в тому, щоб дати їм завдання записати відео в стилі TED Talk з обговоренням питань, порушених викладачем під час заняття:

- Чому ми маємо інтегрувати права людини до діяльності з протидії корупції?
- Корупція як самостійне порушення прав людини.
- Критика правозахисного підходу до корупції.
- Уряди мають визначити пріоритет: або права людини, або протидія корупції, але не обидва разом. Що має бути пріоритетом?
- Якщо вибір буде зроблено одночасно на користь і прав людини, і протидії корупції, реальність полягатиме в тому, що в деяких місцях не буде змоги викоринити порушення, і нам доведеться з цим погодитися.

Додаткові навчально-методичні матеріали

У цьому розділі містяться посилання на відповідні навчальні матеріали, як-от слайди у форматі PowerPoint і відеоматеріали, які можуть допомогти у викладанні питань, включених до цього модуля. Викладачі можуть за бажання адаптувати до своїх потреб слайди та інші ресурси.

> Відеоматеріали

Корупція і бідність (Corruption and poverty) (2018). Черина Руслі (3:02 хвилин). Відео з роз'ясненням зв'язку між корупцією й бідністю. Цей відеоматеріал безпосередньо розкриває зміст розділу «Ключові питання» та проблематику порушення економічних і соціальних прав.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=8X9yFk8_GYQ.

Як судді можуть демонструвати повагу (How judges can show respect) (2016). Вікторія Пратт (Victoria Pratt), TED Нью-Йорк (15:56 хвилин). У цьому виступі у форматі TED Talk суддя Вікторія Пратт докладно розповідає про важливість ставлення з повагою до людей у контексті судового процесу, а також про те, як це мотивує людей дотримуватись закону, а не порушувати його. У цьому змістовному відеоматеріалі розкривається зв'язок між ефективністю і дієвістю правосуддя та рівнем корупції у певній правовій системі.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=mGbMwP8MDjg.

Вплив корупції на права людини (2017). Міжнародний кінофестиваль і Форум з прав людини (FIFDH), Женева (2:28 хвилин). У цьому фільмі, показаному на Міжнародному кінофестивалі і Форумі з прав людини в Женеві, експерти пояснюють, як корупція призводить до порушення прав людини в Індії, на Африканському континенті і в Малайзії.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=gZ7VFj5-Q8E.

> Тематичні дослідження, новинні повідомлення і блоги

Бі-Бі-Сі (2019). «Північна Корея»: у звіті ООН говориться, що люди «потрапили до порочного кола корупції» (North Korea: UN report says people 'trapped in cycle of corruption'), 28 травня.

» Доступ за посиланням: www.bbc.com/news/world-asia-48432690.

Глобальний антикорупційний блог. Закон, соціологія і політика (Global Anticorruption Blog: Law, Social Science, and Policy).

» Доступ за посиланням: <https://globalanticorruptionblog.com/>.

«Нігерія проти SERAP (Nigeria v. SERAP)» (2010). Зареєстровані довірені особи Проекту соціально-економічного розвитку і підзвітності (SERAP) проти Нігерії та UBEC (The Registered Trustees of the Socio-economic and Accountability Project (SERAP) v. Nigeria & UBEC). ECW/CCJ/JUD/07/10.

» Доступ за посиланням: www.worldcourts.com/ecowasccj/eng/decisions/2010.11.30_SERAP_v_Nigeria.htm.

Мехіген, Джеймс (Mehigan, James) (2016). Скорочення обсягу правової допомоги не дозволяє притягати поліцейських до відповідальності за їхні дії (Legal aid cuts prevent the police from being held accountable for their actions). The Conversation, 17 травня.

» Доступ за посиланням: <http://theconversation.com/legal-aid-cuts-prevent-the-police-from-being-held-accountable-for-their-actions-58966>.

Охаб, Евеліна (Ochab, Ewelina) (2020). Який стосунок має корупція до порушень прав людини? (What Has Corruption Got To Do With Human Rights Abuses?) «Форбс», 12 квітня.

» Доступ за посиланням: www.forbes.com/sites/ewelinaochab/2020/04/12/what-has-corruption-got-to-do-with-human-rights-abuses/?sh=36434ea26e70.

Реймонд, Джаміла (Raymond, Jameela) (2017). Корупція і права людини – подолання розриву (Corruption and Human Rights – Bridging the Gap). Transparency International, Велика Британія, 27 жовтня.

» Доступ за посиланням: www.transparency.org.uk/corruption-and-human-rights-bridging-the-gap/.

Андерсен, Мортен Кох (Andersen, Morten Koch) (2015). Катування і корупція – близнюки на практиці. Глобальна політика (Torture and Corruption Practical Twins. Global Policy).

» Доступ за посиланням: www.globalpolicyjournal.com/blog/18/09/2015/torture-and-corruption-practical-twins#.VfwN_L4W3F8.facebook.

Рекомендації з підготовки окремого курсу

У цьому модулі описується заняття загальною тривалістю в три години. Водночас його різні аспекти можуть бути опрацьовані докладніше для створення окремого курсу. Обсяг і структура такого курсу будуть визначатися окремими потребами, пов'язаними з конкретним контекстом, разом з тим, тут подано пропозиції щодо його можливої структури.

Заняття	Тема	Стислий опис
Вступ	1. Що таке корупція і чому вона викликає занепокоєння?	Студенти вивчають, що таке корупція, різні злочини, що нею охоплюються, а також різницю між дрібною, великою і системною корупцією. Вони вивчають соціально-економічні причини корупції. Основою для цих вступних тем може бути Модуль 1
Різні аналітичні підходи	2. Правозахисний підхід	Для розуміння складності взаємовідношення між корупцією і правами людини студенти глибше вивчають правозахисні підходи, їхній історичний розвиток і ключові характеристики. Студенти також беруть участь у критичній рефлексії.
	3. Опис різних підходів до вивчення зв'язку між правами людини і корупцією та «Критична рефлексія № 1»	Студенти дізнаються про три рівні зобов'язань держави (дотримання, захист і реалізація) та «підхід на основі причинно-наслідкового зв'язку» Міжнародної ради з прав людини.
	4. Опис різних «вимірів» вивчення зв'язку між корупцією та правами людини і «Критична рефлексія № 2»	Студенти дізнаються про підхід Бурми на основі різних підходів до і класифікацію Консультативного комітету Ради з прав людини.
	5. Як порушення прав людини і корупція пов'язані між собою?	Студенти міркують над резюме підходів і їх порівнянням; виявляють їхні подібності та відмінності між ними, переваги й обмеження.
Окремі порушення прав людини	6. Які права людини можуть порушуватися внаслідок корупції і в який спосіб?	Описуються політичні, економічні, соціальні і культурні права, а також їхній зв'язок із корупцією.
	7. Корупція як порушення громадянських і політичних прав	Корупція розглядається як порушення громадянських і політичних прав, зокрема прав на рівність і недискримінацію, прав на справедливий суд і ефективні засоби правового захисту, права на політичну участь. Студенти знаходять і обговорюють конкретні приклади на основі тематичних досліджень.

Заняття	Тема	Стислий опис
	8. Корупція в судочинстві	На цьому занятті робиться огляд корупції в системі правосуддя. Студенти обговорюють роль корупції в судочинстві з окремим наголосом на праві на справедливий суд. Якщо корумпованим є лише один з учасників системи правосуддя, то навіть цей окремий суб'єкт, будучи представником системи правосуддя, означає, що вся система не функціонує в належний спосіб. Студенти роблять огляд прикладів корупції в системі правосуддя та обговорюють наслідки корупції (відповідні ресурси і навчальні матеріали доступні на вебсайті Глобальної мережі забезпечення доброчесності судових органів УНЗ ООН ⁵¹).
	9. Корупція як порушення економічних, соціальних і культурних прав	Корупція розглядається як порушення економічних, соціальних і культурних прав, зокрема права на достатній рівень життя (прав на харчування, житло, здоров'я й освіту). Студенти шукають і обговорюють конкретні приклади на основі тематичних досліджень.
	10. Тематичний приклад: корупція і порушення права на освіту	На цьому занятті для з'ясування зв'язку між корупцією та правами людини вивчається тематичний приклад, що напряму стосується студентів – порушення права на освіту. Студенти разом шукають конкретні приклади, описують і аналізують ситуації, обговорюють потенційні шляхи розв'язання проблеми захисту права на освіту.
	11. Чи є корупція сама по собі порушенням прав людини?	Студенти узагальнюють обговорювані приклади порушень прав людини і висувають аргументи на користь того, щоб вважати – або не вважати – корупцію порушенням прав людини. Розглядаються пов'язані з цим наслідки.
Додаткова цінність і наслідки інтегрування прав людини до антикорупційного порядку денного	12. Переваги об'єднання тематики прав людини з антикорупційним порядком денним	Студенти описують і обговорюють переваги інтегрування принципів прав людини до стратегій і політики боротьби з корупцією.
Висновок	13. Висновок	Студенти роблять огляд концепцій, викладених у курсі, визначають поточні проблеми і пропонують стратегії покращення ситуації. Наголос робиться на основоположному характері прав людини і на тому, наскільки їх порушення шкодить окремим людям і суспільству.

⁵¹ Доступ за посиланням: www.unodc.org/ji/

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Vienna International Centre, P.O. Box 1400, 500 Vienna, Austria
Tel.: (0-26060 (1-43+, Fax: (5866-26060 (1-43+, www.unodc.org